JUBILEUM-OMNIBUS

GERDA VAN WAGENINGEN

Gerda van Wageningen

Jubileumomnibus Gerda van Wageningen

Het water komt

Pleegzuster Anne

Hanna uit de gorzen

Z&K

Uitgeverij Zomer & Keuning

HET WATER KOMT

Hoofdstuk 1

Het was koud. Bitter koud. Huiverend haastte Mimi de Roode zich het zomerhuis van boerderij Landlust binnen. Haar moeder Tanne keek verstoord op terwijl ze juist wat kolen op het vuur in het fornuis gooide. 'Waar was je al die tijd?'

'Tona hield me aan de praat.' Mimi zette zuchtend de emaillen schaal met zuurkool neer, die ze in het grote huis uit het zuurkoolvat in de kelder had gehaald. 'Soms groeit het haar allemaal wat boven het hoofd, met drie kleine kinderen.'

Tanne ging aan de keukentafel zitten en snoof. Het zomerhuis was niet erg groot, twee kamers had het huis slechts. Het huis was al oud en was ooit gebouwd om er in de zomer koeler te kunnen wonen dan in de boerderij zelf. Sinds haar stiefzoon Thomas was getrouwd, was de weduwe De Roode in het zomerhuis getrokken met haar kinderen uit het tweede huwelijk van haar overleden man. Mimi wist best dat haar moeder het oude zomerhuis minder prettig vond om in te wonen, maar zo ging dat nu eenmaal. Haar moeder was veel jonger geweest dan haar vader. Haar vader had destijds uit een eerder huwelijk drie jonge kinderen gehad, alle drie zoons. Bij zijn tweede vrouw Tanne kreeg hij nog een zoon, Daan, en ook nog twee dochters, Ruth en Mimi zelf. Lang had de man daar echter niet van kunnen genieten.

Mimi was de jongste van de zes kinderen. Haar vader was al overleden toen ze nog maar net drie jaar oud was geweest, en ze had dus nauwelijks een herinnering aan hem. Twee van haar halfbroers zag ze bijna nooit meer. De een was gaan varen en de ander was kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog naar de stad vertrokken, naar Rotterdam, om er te gaan werken aan de wederopbouw na de oorlog, waarbij Rotterdam zo zwaar getroffen was geweest. De verhoudingen binnen de familie De Roode waren altijd al stroef geweest. Tanne mocht haar oudste stiefzoon, van wie ze als weduwe afhankelijk was geworden, niet zo graag en er waren vaak stekelige opmerkingen of een gespannen sfeer. Nee, openlijk ruziemaken deden ze niet, maar steken onder water en onverdraagzaamheid naar elkaar toe, dat was aan de orde van de dag.

Tanne snoof nogmaals en Mimi deed maar net alsof ze het niet merkte, zoals ze dat meestal deed. 'Tona moet gewoon wat flinker zijn! Thomas had beter moeten weten dan met zo'n verwend meisje te trou-

wen,' was haar moeders harde commentaar.

'U moet niet altijd kritiek op haar hebben,' was het sussende antwoord van Mimi. Ze schonk ongevraagd een kop koffie in uit de ketel die op een hoek van het kolenfornuis stond en waarin de koffie van die morgen warm gehouden werd. Ze waren gewoon om al om negen uur koffie te drinken, maar toen had ze nog aan de keukentafel van het grote huis op Landlust gezeten om naar Tona's zorgen te luisteren. Haar jongste kindje, een meisje, wilde niet goed drinken. Het huilde veel, waardoor Tona 's nachts iedere keer wakker werd. Ze was moe. Ze was nog niet goed hersteld van haar laatste zwangerschap en was bang voor een volgende. Haar twee zoons waren drukke jongens. Ze gingen gelukkig wel allebei naar school, maar de jongste was erg verlegen en hing nog steeds vaak aan haar rokken.

Mimi blies in de warme koffie en legde haar koude handen om de kom heen, zodat die weer een beetje warm zouden worden. Het was zaterdag. Ze had in het grote huis geholpen en een cake en krentenbollen voor de zondag gebakken. Tona had alleen maar aan de keukentafel gezeten en gezucht hoe zwaar haar leven als jonge boerin met drie kleine kinderen wel niet was. Daarvan was ze zelf ook moe geworden, besefte Mimi. Ze wilde niet de hele middag bij haar moeder blijven om nog meer klaagzangen aan te horen. Ze moest er gewoon even uit, even genieten van wat vrolijkheid om zich heen, en ze wist maar al te goed waar ze dat kon vinden.

'Ik heb beloofd om vanmiddag bij Antje langs te gaan,' ging ze onverstoorbaar verder. 'Ze verlooft zich met Kerstmis met Dingeman Joosse en praat over niets anders. Ik ga zo de aardappelen schillen, moe.'

Tanne vertrok haar mond. Ze was kennelijk ontevreden. Mimi dacht wel dat haar moeder zich verre van gelukkig voelde, maar ja, als je met een man trouwde die veel ouder was dan je zelf was, was het toch te verwachten dat je dan op jonge leeftijd al weduwe kon worden en dat je dan afhankelijk werd tot je eventueel zou gaan hertrouwen. Dat laatste had haar moeder echter nooit overwogen.

'Zo, je zou nog een voorbeeld aan haar kunnen nemen,' mokte haar moeder verder. 'Je bent al tweeëntwintig en nog altijd zonder vooruitzichten wat dat betreft. Toen ik jong was…'

'Tijden veranderen, moe,' hield Mimi vol. Het klonk stug, maar Tanne scheen daar niet gevoelig voor. Ze hadden het hier al vaker over gehad. Tanne wilde het liefst dat Mimi snel zou trouwen en wilde dan met haar mee, weg van Landlust en haar strenge stiefzoon. Maar dat was wel het allerlaatste wat Mimi zelf wilde. Levenslang haar moeder

om zich heen, die altijd vond dat ze iets verkeerd of op z'n minst niet goed deed? Dank je wel!

Het was een ingewikkelde situatie op Landlust, wist ze. Haar oudste halfbroer Thomas had de boerderij overgenomen toen hun vader onverwacht en eigenlijk veel te jong was overleden. Hij was dus reeds als achttienjarige jongeman zijn vader opgevolgd op de boerderij. Zijn twee broers waren al jong hun eigen weg gegaan, de oudste van de twee naar Rotterdam. Werk in de stad werd goed betaald, en hier was na de evacuatie in 1944, waarbij ze gedwongen huis en haard hadden moeten verlaten op bevel van de Duitse bezetter, weinig te verdienen door de verzilting van de grond als gevolg van het zeewater dat toen welbewust anderhalf jaar lang in de polder was gelaten. De andere halfbroer was gaan varen om te voorkomen dat hij in de oorlog opgepakt zou worden om voor de Duitsers te moeten werken, en dat beviel zo goed dat hij nog altijd over alle wereldzeeën zwierf. Haar broer Daan was een jaar geleden getrouwd en woonde sindsdien in Zierikzee, waar hij werkte bij een oom van zijn vrouw Corrie. Haar zus Ruth was getrouwd en woonde in het nabijgelegen Capelle. Haar man Job werkte daar in de cichoreifabriek. Ze hadden alle drie bijbelse namen gekregen, in plaats van te zijn vernoemd. Zelf heette ze Miriam, maar niemand die haar ooit zo noemde. Alleen Antje zei vaak Miems, en dat had Ruth overgenomen, maar die deed dat slechts zo nu en dan. Mimi was graag bij haar oudste zus.

De koffie was op, ze was weer een beetje opgewarmd. Opgewekt legde ze de aardappelen die geschild moesten worden op een krant en ze begon aan het karweitje. Het zou al over een paar dagen Kerstmis zijn. Dan zou er opnieuw iets lekkers gebakken moeten worden. Maar bakken deed ze graag. Dat vond haar moeder altijd gezellig, dan kwam ze erbij zitten en rookte ze een sigaretje. Dan kwam het zelfs een enkele keer voor dat moe hartelijk was en om grapjes kon lachen, terwijl er gewoonlijk nauwelijks een lachje af kon.

Zuurkool aten ze vandaag, daar hield ze van. Terwijl ze de aardappelen schilde en in stukken sneed, dacht ze nog steeds aan Tona. Haar twee oudste neefjes waren acht en zes jaar oud, daarna had Tona tot tweemaal toe een miskraam gehad, voor er ten slotte nog een meisje geboren was dat nu vier maanden oud was. Het meisje groeide echter niet zo goed. Tona had niet genoeg melk, beweerde Tanne. De jonge vrouw had er haar handen vol aan. Hulp van haar stiefschoonmoeder kreeg ze niet tot nauwelijks, en dat droeg veel bij aan de soms gespannen en nare sfeer tussen deze beide vrouwen. En Mimi zelf zat daartussenin en was er veel mee bezig om zowel de een als de ander te vriend te houden.

Hoewel haar moeder nog maar midden in de veertig was, feitelijk slechts een jaar of twaalf ouder dan Tona was, deed ze alsof ze er recht op had om te rentenieren. Ze handwerkte wat, ze deed zo nu en dan vrijwilligerswerk voor de kerk, of ze ging met de stoomtram naar de stad voor een boodschapje en wat gezelligheid. Haar moeder las veel en graag, terwijl ze van Mimi verwachtte dat die het huishoudelijk werk voor hen beiden in het zomerhuis deed. Dat deed Mimi dan ook, maar niet altijd van harte. Ze vond het diep in haar hart niet eerlijk dat er zo veel op haar schouders terechtkwam terwijl haar moeder het ervan nam.

Tona had geen meid. Thomas vond dat zijn stiefmoeder er de kantjes van afliep, dat ze best zelf het klein uitgevallen zomerhuis schoon kon houden, zodat Mimi dan voldoende tijd had om zijn vrouw te helpen op Landlust met het verzorgen van de dieren en het melken. Dan spaarde hij een meid uit, en Thomas was nogal op de centen. Voor haar trouwen had Ruth deze taak op haar schouders gehad. Toen had Mimi naar de ulo in Zierikzee mogen gaan, in plaats van naar de huishoudschool, zoals gebruikelijk was voor meisjes, zeker hier op het platteland. Ze kon goed leren en had graag onderwijzeres willen worden, maar haar halfbroer vond dat ze met de ulo al meer dan genoeg onderwijs had genoten. Immers, de meeste meisjes trouwden toch, en wat moesten ze dan met boekenwijsheid? Dan moesten ze in de eerste plaats toch goed voor hun man kunnen zorgen? En later natuurlijk ook voor de kinderen die dan te verwachten waren.

Mimi zuchtte. Ze had geleerd om meestal maar te zwijgen. Dan werd het niet nog erger met de toch al stroeve verstandhoudingen op Landlust. Straks ging ze naar Antje, daar zou ze haar hart kunnen luchten! Antje begreep haar als geen ander. Ze waren al vriendinnen sinds de eerste schooldag. Nee, Antje had niet eveneens naar de ulo mogen gaan, als arbeiderskind. De huishoudschool, dat was nuttig, en zodra ze van school mocht, moest ze gaan werken. Ze moest van haar vader gaan dienen. Dienstmeisjes waren er lang niet zo veel meer als voor de oorlog, maar hier kwam het nog wel voor en op een boerderij was immers altijd werk genoeg. Antje had geluk gehad. Ze had een dienstje gekregen in het huis van de notaris. Maar de pijn dat ze niet door had mogen leren, knaagde nog alle dagen aan haar, al wist alleen Mimi dat.

Ziezo, de aardappelen waren geschild en gewassen, ze legde er de zuurkool op in de pan en daarbovenop weer een rookworst en een stukje zuurkoolspek. Ze aten vaak zuurkool en het was gemakkelijk om klaar te maken. Alles in één pan, dat betekende ook nog eens wei-

nig afwas. Gewoon op het kolenfornuis aan de kook brengen, en dan kon het op een getemperd vuur blijven staan pruttelen tot het gaar was. Ze aten altijd om één uur warm, en als de afwas daarna gedaan was, had ze vrij. Nee, ze had geen dienstje zoals Antje, maar vaak voelde dat wel zo. Alsof moe haar zag als haar dienstmeid. Misschien was Ruth daarom zo vroeg getrouwd? Om hieraan te kunnen ontsnappen?

Moe was nooit tevreden over wat Mimi deed, het had altijd beter gemoeten, ze had altijd meer kunnen doen. Soms voelde Mimi zich opstandig, maar ze kon natuurlijk geen kant op. Bij Thomas hoefde ze niet aan te komen. Hij zou stomverbaasd zijn als ze zou zeggen dat ze liever iets anders wilde doen dan het huishouden in het zomerhuis, en al helemaal iets anders dan schoonmaken, wassen en koken voor haar altijd ontevreden moeder.

Om zo vroeg mogelijk weg te kunnen, schoot ze die zaterdag voor Kerstmis 1952 zo snel mogelijk op. De vaat werd opgeborgen, het tafelzeil afgenomen. Aanrecht droogmaken. Ziezo, klaar! Net toen moe even naar buiten liep om iets te doen, schoot ze in haar jas. Wegwezen, voor moe weer het een of ander kon bedenken dat nog dringend moest worden gedaan en dat echt geen uitstel kon velen. Ze hoorde even later haar moeder nog iets roepen toen ze net het erf af fietste, maar ze deed net alsof ze het niet merkte.

Vrij. Eindelijk vrij! Lekker kletsen en giechelen met haar beste vriendin! Jammer dat het in deze tijd van het jaar te koud was om buiten te gaan zitten. Ze waren bij Antje thuis met z'n dertienen in dat piepkleine arbeidershuisje aan de rand van Nieuwerkerk. Vader, moeder en elf kinderen. Maar het was er altijd zo gezellig, en dat kon ze van de sfeer op Landlust nu eenmaal niet zeggen.

Ze trapte door het kale landschap in de richting van het dorp. Landlust lag in de Vierbannenpolder, tussen Nieuwerkerk en Ouwerkerk op Schouwen-Duiveland in. Sinds de hele bevolking van het eiland bijna negen jaar geleden, in februari 1944, het bevel had gekregen om te vertrekken, toen de Duitse bezetters het eiland onder water gingen zetten, was het landschap kaal. Vanaf die tijd hadden de Duitsers welbewust zeewater in de polders laten stromen door de gemalen omgekeerd te laten werken, om te voorkomen dat de geallieerde troepen er soldaten of vliegtuigen zouden kunnen laten landen. De bomen en struiken hadden bijna anderhalf jaar in het zoute zeewater gestaan, en alles was dus doodgegaan. Pas nadat het eindelijk vrede was geworden en alle kapotgeschoten of vernielde molens en gemalen waren gerepareerd, had de bevolking weer naar het eiland terug kunnen keren.

Niet alleen hun eiland was hierdoor getroffen geweest, maar veel meer eilanden in de kustprovincies hadden datzelfde lot moeten ondergaan. Zij, haar moeder en ook haar broer en zus waren geëvacueerd geweest bij een ver en tot dan onbekend familielid van haar overleden grootmoeder van moederskant, die helemaal in de Betuwe woonde. Haar halfbroer Thomas met zijn ene broer en zijn nog jonge gezin waren destijds bij familie van Tona, die toen net in verwachting was van hun oudste kind. Toen ze allemaal terug waren op Landlust en er zo veel te doen was om het aangetaste huis weer op te knappen en de grond die moest worden ontzilt, waren de spanningen waar ze zo veel last van had, alleen maar erger geworden.

Antje was destijds met haar familie in een klein Brabants dorp terechtgekomen. Ze vertelde graag en giechelig over de vreemde gewoonten die ze daar had leren kennen, zoals kruisbeelden in een overdadig versierde kerk, gewoonten als een kruis slaan voor het bidden en te bidden tot de maagd Maria. Dat werd in hun kerk als zwaar zondig beschouwd, want gebeden mocht er slechts worden tot God, en al die beelden, daar moesten gereformeerde mensen zoals haar familie was, nu eenmaal niets van hebben.

Mimi glimlachte en trapte lekker door. Haar hart sprong op toen ze haar fiets even later tegen het schuurtje annex varkenskot van de familie Smit aan zette. De gezelligheid kwam haar al tegemoet, zodra ze de deur van het klompenhok opende. Antje wuifde vriendelijk en iedereen schoof gewoon een stukje op. Het was een kleine eenkamerwoning, hier net buiten het dorp, waar een hele rits van dergelijke oude, slecht gebouwde arbeiderswoningen stond. Eenkamerwoningen met een klompenhok en een schuurtje, met twee bedsteden in het woonvertrek, een voor de ouders en een voor de kleinere kinderen. De oudere kinderen sliepen op de zolder, met een gordijn tussen de slaapplaats voor de jongens en die voor de meisjes. Aardappelen werden onder de bedstee bewaard. Er was een geit voor de melk en straks in het voorjaar weer een biggetje dat vetgemest zou worden. Het varken van vorig jaar was in november geslacht, zodat er de komende winter zo nu en dan vlees zou zijn. De duurdere stukken vlees waren verkocht, het spek en ander goedkoop vlees als zelfgemaakte worst aten ze zelf op, en dat ging snel als je met z'n dertienen was, waaronder een paar opgeschoten jongere broers van wie de maag wel een bodemloze put leek te zijn.

Mimi kreeg koffie, goedkope koffie met veel cichorei erin, maar dat proefde ze niet eens, omdat hier altijd zo veel gelachen werd en het altijd vrolijk was.

‘We maken kerstversieringen van stro,’ glunderde Antje.

‘Moe hangt weer een groene dennentak boven het schilderij,’ knikte haar één jaar jongere zusje Dini opgetogen.

Mimi schudde het hoofd, maar zei er niets van. Ze wist echter maar al te goed hoe haar moeder en haar broer over dergelijke nieuwe gewoonten dachten. Heidense gewoonten, dat vonden ze ervan. Een goed christelijk, gereformeerd mens deed daar niet aan mee. Het was zondig. Maar het was een van de gewoonten die na die evacuatie hier mee naartoe was genomen: een groene dennentak in huis, en daar werden dan zelfgemaakte versieringen in gehangen. In deftige huizen kreeg dit steeds meer ingang, al was dominee er fel op tegen en liet hij dat vanaf de kansel duidelijk weten. Maar om de een of andere reden was het toch niet tegen te houden. Moe en Thomas waren het niet vaak met elkaar eens, maar hierover wel.

‘Het kan geen kwaad,’ lachte Antjes moeder toegeeflijk. ‘We lezen heus nog elke dag in de bijbel en niet alle vrolijkheid is van duivelse oorsprong. In de paleizen en deftige huizen zetten ze zelfs hele bomen neer en versieren die met kaarsjes die op kerstavond mogen branden en met glimmende ballen erin. Daarbij vergeleken is een enkele dennentak met wat zelfgemaakte sterretjes en poppetjes van stro echt geen schande.’

Mimi glimlachte slechts, maar knikte niet dat ze het ermee eens was. Dat deed er hier niet toe. Ze hadden hier niet veel, als je het in aardse goederen bekeek, maar de mensen waren rijk met elkaar en met het plezier dat ze met elkaar hadden. Hè, wat een gekke gedachte was dat nu weer!

Een uurtje later vroeg Antje: ‘Ga je mee, we gaan even wandelen, lekker samen. Dingeman komt straks pas.’

Ondanks de kou knikte Mimi. ‘Ja, fijn.’

Even later liepen ze gearmd in de richting van het dorp.

‘Ik moet je wat vertellen,’ begon Antje toen ze nog maar twee huizen waren gepasseerd. ‘Je weet dat ik mij over een paar dagen ga verloven met Dingeman Joosse en… Hij is een lieve kerel, maar zoals dat met alle kerels gaat, ze zijn zo ongeduldig en willen zo veel.’

Mimi verborg haar eerste schrik. Immers, Antje was net als zij al tweeëntwintig, dus dat ze zich zo langzamerhand ging verloven en dan misschien in het voorjaar ging trouwen, lag in de lijn der verwachting. En ze wist dat Antje al een hele poos voordat Dingeman werk van haar ging maken, helemaal weg was van Dingeman Joosse uit Sirjansland. Maar hij was wel de zoon van een boer, met een boerderij vlak

bij de zeedijk daar, dus ze had eerder niet verwacht dat daar iets van komen kon. Hij was een jongere zoon weliswaar, want Dingeman had een oudere broer, maar toch een boerenzoon. Ouders keken daar toch naar, nog steeds, net als ze vroeger altijd hadden gedaan.

Mimi zag hoe de ogen van Antje glommen, ze zag de rode kleur over haar wangen kruipen.

Ze aarzelde. 'Gaat Dingeman te ver?'

Antje weifelde even, voor ze met rode konen knikte. 'Eén keertje maar, afgelopen week. Ik kon hem niet tegenhouden en wilde dat eigenlijk niet eens. We zijn immers bijna verloofd. Zou het dan echt zo verkeerd zijn?'

'Ik heb nooit gemerkt dat hij onbehoorlijk zou zijn,' weifelde Mimi, omdat ze echt niet wist wat te zeggen. Sommige dingen hoorden nu eenmaal niet voordat je getrouwd was, daar werd elk meisje tot vervelens toe voor gewaarschuwd. Maar Antje bloosde zo lief en kon slechts fluisteren dat ze nu eenmaal van hem hield en dat ze hem dat niet had willen weigeren.

Mimi moest toen toch wel lachen. 'Wel, ik kan alleen maar hopen dat er geen ongewenste gevolgen zullen zijn.'

'Vorige week was ik bij hem thuis en waren we samen in de stal en… en…'

'Stop maar, ik hoef het niet te weten! Maar ik zou zeggen, praat er met hem over en zorg dat het niet nog een keer gebeurt. Jullie worden allebei met de vinger nagewezen als dat verkeerd gaat, en je moet er toch niet aan denken dat je schuldbelijdenis moet doen voor de hele kerk en…' Mimi schudde haar hoofd.

'Het is natuurlijk wel een punt dat ik niets mee te brengen heb als het op trouwen aankomt.'

Even moest Mimi slikken. 'Zijn vader leeft niet meer. Zegt zijn moeder dat dan?'

'Dat niet, gelukkig, maar ik ben er wel bang voor en…'

'Je dacht toch niet: als er getrouwd moet worden, zijn bezwaren niet langer mogelijk?'

'Ja, dat is me wel even door het hoofd geschoten. Zijn moeder zorgt heel goed voor Martien en Dingeman, maar ze wordt toch een dagje ouder. Als wij getrouwd zijn, ben ik daar de huisvrouw en… Dan moet ik voor haar zorgen, zoals er voor jouw moeder gezorgd moet worden. Zo gaan die dingen toch gewoonlijk?'

Mimi knikte en zweeg. Ze waren al in het dorp, liepen de kerkring rond, en nu zouden ze terugkeren. Mimi aarzelde of ze wel moest beginnen over de dingen die haarzelf dwarszaten, juist nu Antje zo

vol was van wat haar allemaal bezighield.

'Nu jij! Zeg het maar, waarom je zo bezorgd kijkt.' Antje stak haar arm gewoontegetrouw door die van Mimi. 'Ik ken je immers van haver tot gort. Is het thuis weer zo vervelend?'

Mimi wilde het niet, zeker nu niet, maar haar ogen vulden zich tegen wil en dank met tranen. 'Ik schaam me dat ik het zo voel. Ik mag natuurlijk niet klagen, we zijn allemaal gezond en hebben op Landlust meer dan genoeg te eten. We hebben... Ik voel mij een slechte dochter, als ik bedenk hoe graag ik thuis weg wil, net als Daan en Ruth een paar jaar geleden zijn vertrokken.'

'Zij gingen trouwen en dan is dat nu eenmaal zo. Jij trouwt op een dag heus ook wel, hoor! Is er nog steeds niemand die je graag zou willen hebben?'

Mimi schudde gelaten het hoofd. Er waren weliswaar een paar jongemannen geweest die hun oog op haar hadden laten vallen, maar dan vond zij er niets aan. En ze was ook weleens verliefd geweest, maar dan keek de betreffende jongeman liever naar andere meisjes en waren haar prille gevoelens dus onbeantwoord gebleven. Nu was er alleen Ries Abrahamse, de broer van haar schoonzusje Tona, maar die wekte iedere keer wrevel en zelfs een zekere afkeer in haar op.

Toen Mimi bleef zwijgen, ging Antje verder met waar haar hart vol van was. 'Dingeman heeft enkele jaren met zijn broer op hun boerderij samengewerkt, sinds hun vader overleed, maar hij doet er de laatste maanden bijna alles alleen omdat die broer liever met zijn neus in de boeken zit. Sinds september heeft Martien immers een baan in de stad, en zit hij van maandag tot zaterdag in een kosthuis. Hij komt nu alleen voor de zondag naar huis, zodra hij op zaterdag na twaalf uur klaar is op dat kantoor. De boerderij is nog steeds van zijn moeder en Dingeman moet zijn broer in de toekomst natuurlijk uitkopen en... daarom is het toch wel een puntje dat ik niets mee zal brengen.'

Mimi kon het zich voorstellen.

'Dingeman heeft gevraagd of ik goed over de toekomst na wil denken, en wil een datum vaststellen. Liefst straks in mei natuurlijk.'

'Dat is verstandig van hem,' vond Mimi. Ze wilde Antje niet beïnvloeden, maar erg lang wachten na wat ze net had gehoord, leek haar niet zo verstandig. Zo zouden de ouders van Antje ook denken, als ze wisten wat zij net had gehoord.

'Het zal wel stil zijn, met een paar mensen maar. Kun jij niet met zijn broer Martien gaan trouwen, zodat wij allemaal met elkaar op die boerderij kunnen wonen?'

Ze schoten allebei in de lach vanwege die onzinnige wens.

‘Ik ken die broer niet eens,’ weerde Mimi grinnikend af. ‘We zijn bijna terug en dan moet ik weer naar huis.’ Haar blik versomberde. ‘Vanavond komen de ouders van Tona op de koffie, omdat ze dat op zondag liever niet doen. Ries zal wel weer meekomen.’

De diepe zucht maakte dat Antje er niet eens naar vroeg. De broer van Tona had al een tijdje een oogje op Mimi, maar ze mocht de kerel totaal niet en Antje wist dat als geen ander. Ze wisten immers alles van elkaar. Ze bleef staan. ‘Je moeder laat veel te veel werk op jouw schouders neerkomen, Miems, en Thomas verwacht bovendien dat je zijn vrouw helpt in huis. Iedereen verwacht iets van jou, maar wie vraagt ooit wat jij wilt?’

‘Niemand,’ gaf Mimi bijna tegen wil en dank toe. Dat te zeggen was moeilijk, maar Antje wist immers precies hoe het zat.

‘Wel, denk dan ook niet langer dat het zelfzuchtig is als je jezelf eens af gaat vragen wat je werkelijk zou willen in het leven. Is er geen enkele mogelijkheid om de opleiding te gaan volgen die je graag wilt? Of een typediploma halen? Je zou immers graag op een kantoor willen werken?’

Nu moest Mimi echt lachen. ‘En wie moet dat dan gaan betalen? Ik verdien niets. Nee, ze zien mij al aankomen! Als ik thuis weg wil, kan dat alleen op de enige manier die vrouwen daar al eeuwenlang voor gebruiken: als ik ga trouwen.’

‘Maar je weet immers niemand met wie je wel getrouwd zou willen zijn.’

‘Precies, en daarom kan er dus niets van komen. Daarom moet ik Tona blijven helpen en indien nodig troosten, en bovendien altijd klaarstaan voor mijn moeder.’

‘Die komt toch nooit meer uit d’r luie stoel?’

‘Ja, maar dat kan ik niet veranderen.’

‘Waarom zou ze eigenlijk veranderen? Jij doet immers alles?’

‘Wie anders?’ Mimi haalde een beetje neerslachtig haar schouders op.

‘Je moeder is een zelfzuchtige vrouw,’ vond Antje openhartig. ‘Veel mensen in het dorp denken dat. Ze zeggen achter haar rug ook ronduit dat ze ooit met je vader is getrouwd om een gemakkelijk leven te krijgen, maar ze kwam bedrogen uit door zijn drie nog jonge zoontjes destijds en haar eigen al snel op elkaar volgende zwangerschappen. Eigenlijk is het nog een zegen dat ze al jong weduwe werd, anders had ze waarschijnlijk nog veel meer kinderen gekregen. Die vader van jou…’ Ineens zweeg Antje. ‘Nu ja, daar mag ik natuurlijk niets van zeggen.’

Ze waren weer terug. Antje aarzelde. 'Wil je nog mee naar binnen?'

Mimi schudde het hoofd. 'Het is al laat. Moe wordt boos als ik nog langer wegblijf.'

'Ze zou blij voor je moeten zijn dat je na al dat harde werken eens een beetje afleiding hebt. En het is verdrietig dat wij,' Antje knikte naar binnen waar een lachsalvo te horen was, zelfs hier op straat, 'je grootste verzetje zijn. Daar moet verandering in komen, Mimi. En dan moet jij niet langer denken dat het egoïstisch is dat je daarnaar verlangt.' Antje plantte impulsief een zoen op de wang van Mimi. 'Hier.'

Mimi schoot in de lach. 'Wel, ik zie je morgen wel in de kerk.'

'Ja, tot morgen.'

Mimi pakte haar fiets weer op, en de rit door de polder terug naar Landlust was te kort om al haar verwarrende gedachten tot rust te laten komen.

Hoofdstuk 2

Kerstmis. Dat betekende ook op een doordeweekse dag gewoon naar de kerk, zowel 's morgens als 's middags, en op tweede kerstdag alleen in de ochtend.

'Is het echt waar dat ze bij Smit kerstversieringen hebben opgehangen?' vroeg Tanne die morgen tijdens het ontbijt aan Mimi, en de minachtende trek om haar mond maakte al op voorhand duidelijk hoe ze dacht over dergelijke lichtzinnigheden. Die kwamen tegenwoordig echter steeds vaker voor, dat kon niemand ontkennen.

Mimi hield zich veiligheidshalve op de vlakte, wijs geworden door te veel ruzies in het verleden, vaak over onbenulligheden of zaken waar ze zelf toch niets aan kon doen. 'Ze maken zelf wat sterren en engeltjes van strohalmen. Dat vinden de kinderen leuk om te doen en het kost niets, die hangen ze in een groene tak die Antjes moeder boven het schilderij steekt,' mompelde ze vaag, terwijl ze een hap van haar boterham met kaas nam. 'Gaan we straks lopen naar de kerk, moe?'

Tanne schudde resoluut het hoofd. 'Ik tenminste niet. Het is mij te ver in die kou. Ik rijd met Thomas en Tona mee.' Dat het rijtuig niet groot genoeg was voor allemaal scheen Tanne niet te deren. De twee zoontjes van Thomas en Tona moesten waarschijnlijk zoals gewoonlijk met Mimi meelopen. Thomas had liever niet dat ze op zondag fietste. De vrouw van de paardenknecht op Landlust, die zelf een halfjaar geleden bevallen was van haar vijfde kind, zou op de kleinste letten. Soms sloeg Tona een middagdienst over en dan lette ze ook

weleens op de kinderen van de knecht, zodat hij samen met zijn vrouw naar de kerk kon gaan.

Mimi begon niet eens meer over de fiets. Waarom Thomas vond dat ze wel met een rijtuig naar de kerk mochten rijden, maar dat fietsen op zondag als te frivool werd beschouwd, dat snapte ze niet goed, maar ze riskeerde daar zeker geen nieuwe boze gezichten over.

Nadat de tafel was afgeruimd, de vaat was gedaan en opgeruimd, en het vuur in het fornuis getemperd zodat het toch bleef branden tot ze terug zouden komen, keek ze nog even in de spiegel. Zij was nog altijd alleen, besefte ze plotseling aangeslagen. Antje zou zich vandaag verloven. Over een paar maanden zou haar beste vriendin getrouwd zijn en helemaal bij Sirjansland gaan wonen. Ineens rilde Mimi. Ze moest er toch niet aan denken dat ze niet meer, zoals ze jarenlang gewend was geweest, zomaar bij Antje en haar familie naar binnen kon lopen. Al had ze hier op Landlust nog zo veel mensen om zich heen, als Antje zo ver weg woonde, zou ze zich toch wel vaak eenzaam gaan voelen.

Ze wilde er niet op voorhand over piekeren, maar de gedachte waarvan ze zo was geschrokken, bleef haar wel plagen, de hele ochtend lang. Zou ze overschieten, zoals dat heette? Het leidde haar gedachten af van het aloude evangelie van Lucas, waarvan vandaag natuurlijk het kerstverhaal werd voorgelezen. Keer op keer keek ze tersluiks naar haar vriendin. Er lag een gelukkige glimlach om de mond van Antje. Ze giechelde even met Dini. Mimi zag de vele broertjes en zusjes onder elkaar smoezen en Antjes moeder glimlachte ook al. Wel, ze waren kennelijk allemaal ingenomen met de ophanden zijnde verloving. Vanmiddag zou de familie Joosse bij hen komen, en misschien gingen die later vandaag alle drie mee naar de tweede dienst.

Mimi huiverde ineens. Gelukkig brandde de kachel in de kerk, ze had koude voeten gekregen onderweg. Twintig minuten lopen heen, en straks na de dienst weer twintig minuten lopen terug met de twee zoontjes van haar halfbroer, eer ze weer thuis zou zijn en ze allemaal met elkaar in de mooie kamer van Landlust koffie zouden gaan drinken, met de appeltaart erbij die Tona voor Kerstmis had gebakken. Was het maar vast zover! Ze moest proberen straks Antje nog even te spreken. De familie Smit woonde aan de rand van het dorp aan de oude provinciale weg, aan wat ze hier het Straatpad noemden. Daar stonden veel arbeidershuisjes naast elkaar. Antje was straks snel thuis. Dingeman kerkte vanmorgen natuurlijk in Sir, zoals de mensen hier het dorp Sirjansland gewoonlijk kortaf noemden.

Maar Antje was al weg eer Mimi haar kon spreken, toen de dienst

afgelopen was. Daarover voelde ze zich teleurgesteld. Haar vriendin zette vandaag een belangrijke stap in haar leven, maar zij was natuurlijk geen familie.

Een tikje aangeslagen liep Mimi na afloop van de dienst samen met de twee zoontjes van Thomas terug naar Landlust.

Weer thuis knikte Tona haar hartelijk toe. 'Het is Kerstmis, hoor. Kijk niet zo somber, Mimi.'

Ze produceerde een glimlach tegen wil en dank. Haar moeder keek geringschattend naar de appeltaart. 'Een tikje te ver doorgebakken, Tona,' bromde ze. 'Daarom is de appeltaart eigenlijk te droog.'

Moe moest nu eenmaal altijd op- en aanmerkingen maken, ook op Tona, dacht Mimi terwijl ze ging zitten en naar haar schoonzus lachte. 'Het ziet er heerlijk uit, Tona,' zei ze om de vervelende opmerking van haar moeder goed te maken. Juist dit soort opmerkingen van haar moeder maakten dat het hier nooit echt gezellig was te noemen. Ach, vrienden maak je, maar je familie kreeg je op de koop toe en je kon het daarbij treffen of juist niet.

Kom op, las ze zich toen de les. Het is inderdaad Kerstmis! De oorlog was gelukkig alweer een aantal jaren voorbij, en toen ze terugkwamen na de evacuatie destijds hadden ze nooit kunnen dromen dat het eiland weer zo tot bloei zou komen als nu het geval was. Jong geplante bomen en struiken namen inmiddels de ergste kaalheid van het landschap weg. De mensen waren terug in de dorpen, en het verenigingsleven van voor de oorlog was weer opgebloeid. De schaarste van toen en van de eerste jaren na de oorlog begon te verdwijnen. Mensen kregen het langzaam maar zeker een beetje beter, in ieder geval beter dan ze het vroeger hadden gehad.

In de dorpen was elektriciteit en waren de huizen aangesloten op de riolering. Ver van de dorpen, zoals bij hen op Landlust, was dat meestal nog niet het geval. Zij putten hier nog net als vroeger water uit de regenput. Zij kookten nog op een kolenfornuis en verwarmden daar ook de kamer mee. Er was wel een sleekachel in de mooie kamer, maar behalve op hoogtijdagen zoals nu met Kerstmis, werd die nooit gebruikt.

Antje en Dingeman, nog een paar uur, dan waren zij verloofd. Mimi's gedachten gingen weer naar dat stel terug. Ze had hem een paar keer ontmoet, op zaterdagmiddagen bij de familie Smit thuis. Het leek haar best een aardige man, een jaar of twee ouder dan Antje, een beetje stil en verlegen, maar erg vriendelijk. Ze mocht wel blij zijn dat haar beste vriendin niet met haar aanstaande man helemaal naar Rotterdam of zo zou gaan verhuizen, hield ze zichzelf dapper voor.

Van Landlust naar Sirjansland fietsen was uiteindelijk best te doen, zeker als het niet te hard waaide. Ze zat zich vandaag zorgen te maken om niets! Ze moest er gewoon blij om zijn dat haar vriendin zo gelukkig was. En ze moest ook blij zijn dat ze vandaag niet hoefde te werken. Nu ja, op een boerderij moesten natuurlijk altijd de koeien worden gemolken, de stallen worden uitgemest en de beesten moesten te eten en te drinken hebben. Maar werk dat niet noodzakelijk was, dat mocht op de zondag niet worden verricht, en de kerstdagen waren natuurlijk ook zondagen. Moeder Tanne ging straks na de koffie en het warme eten vast en zeker zoals gewoonlijk op zondagmiddag een dutje doen, en dan was zij vrij om… Ja, om wat?

Ze bleef in het zomerhuis zitten, en duizend gedachten plaagden haar, zonder dat het opluchtte. Maar een dag later, op de tweede kerstdag, kon ze zich niet langer inhouden. Na de dienst en het gezamenlijke koffiedrinken en eten net als de vorige dag, sloop ze het huis uit en liep ze terug in de richting van het dorp. Voor ze goed en wel besefte wat ze ging doen, stapte ze al het klompenhok van de familie Smit binnen.

Binnen was het nog voller dan gewoonlijk. Iedereen zat om de tafel gepropt. Op twee stoelen lag een plank, die gevaarlijk doorboog omdat daar meerdere kinderen op zaten. Antje zat op de ene stoel, en aan het andere eind van de plank vol kinderen op de tweede stoel waar de plank op rustte, zat Dingeman Joosse. De twee konden hun ogen niet van elkaar afhouden. Moeder Smit stond al op en schonk ongevraagd koffie voor de nieuwkomer in. ‘Je weet het natuurlijk al. Onze Antje gaat in mei trouwen. En dat daar is zijn broer Martien. Juffrouw Joosse is ook erg gelukkig met de verloving, net als wij hier.’

Mimi begon iedereen te feliciteren met een handdruk. Antje straalde gewoonweg en liet even later trots de smalle gouden ring zien die ze om de ringvinger van haar linkerhand droeg. Weer voelde Mimi even die steek vanbinnen, maar kom, ze moest beter weten dan jaloers te zijn op haar beste vriendin! Zo gaf ze ook de haar nog onbekende broer van Dingeman een hand. Die voelde prettig stevig aan, maar even later zat ze ingeklemd tussen Dini en haar moeder. Dini was een jaar jonger dan Antje, een lief en tamelijk stil meisje, maar nu knikte ze met glimmende ogen naar Mimi. ‘Wat is die Martien een leuke kerel, hè?’ Mimi schoot prompt in de lach en dat luchtte behoorlijk op.

In de propvolle kamer keek ze nog eens goed om zich heen. Zijn moeder was niet opnieuw meegekomen, stelde ze vast, maar die broer wel. Ze merkte dat die haar ook op zat te nemen en dat voelde weer een

paar ogenblikken ongemakkelijk, maar ze kreeg koffie en de rest deed er al snel niet meer toe omdat er alweer werd gelachen om het een of ander.

Antje zou dus al snel de bruid zijn, schoot het door haar hoofd. Een paar broertjes gingen buiten spelen, ook al was het Kerstmis, en er kwam eindelijk iets meer ruimte in het propvol zittende kamertje. Twee zusjes speelden inmiddels in de bedstee met een pop. Dini haalde het vuile serviesgoed op om het af te gaan wassen en vader Smit schonk voor de volwassen mannen een borreltje in.

Ineens zat Mimi naast de broer van Dingeman, die haar duidelijk nieuwsgierig opnam. 'Mijn moeder en ik hebben al vaker over je gehoord van Dingeman,' begon hij grinnikend. 'Dus jij bent nu Miriam de Roode, tegen wie Antje zo opkijkt.'

Ze bloosde, waarom begreep ze zelf niet. 'Tegen mij? Dat kan niet, we zijn gewoon vriendinnen en kennen elkaar al vanaf de eerste dag dat we naar school gingen en in de bank naast elkaar belandden.'

Martien grijnsde en nam een slokje van zijn borreltje, terwijl zijn ogen haar opnieuw opnamen. Het was ineens net alsof slechts zij tweeën er waren en niemand anders. Hij had een warme, duidelijke stem. Zijn lach rolde door de kamer. Antje keek haar even met opgetrokken wenkbrauwen aan. Mimi voelde zich ineens ontzettend opgelaten.

'Je moet eens met Antje meekomen als ze bij ons op bezoek komt. Ze zit altijd vol verhalen. Mijn moeder zal dat zeker leuk vinden.'

Daar reageerde ze niet op. Even viel er een stilte. Gelukkig zette Dini net een glaasje ranja voor haar neer. Mimi keek opgelucht op. 'Dank je. Zal ik even helpen met afdrogen?'

Dini schudde het hoofd. 'Nee, vandaag niet. Je bent op visite en hij ook.'

'Antje heeft verteld dat je net als zij van muziek houdt. Speel je ook mandoline?' Zijn ogen namen haar opnieuw onderzoekend op, en daar voelde ze zich nog steeds onzeker onder.

'Nee hoor.' Mimi glimlachte erbij en liet verder niets van haar verwarring blijken, hoopte ze. Ze zei geen ja en geen nee op de uitnodiging om een keer mee te gaan naar Nooitgedacht, de boerderij van Dingeman en natuurlijk ook van deze man, al werkte hij sinds een paar maanden in de stad in plaats van op de boerderij.

Toen er een stilte viel, nam ze Dingeman eens wat nauwkeuriger op. Die was overduidelijk gek op zijn Antje, stelde ze vast. Dat zat wel goed.

'Had jouw moeder geen bezwaar tegen de verloving?' hakkelde ze

toen nieuwsgierig, omdat die vraag haar wel bezig had gehouden toen Antje serieuze verkering had gekregen met Dingeman.

Nu werd zijn blik onderzoekend. 'Mijn vader is al een paar jaar geleden gestorven. Mijn moeder wil alleen maar dat Dingeman gelukkig wordt, en dat lijkt nu het geval te zijn. Rang en stand zijn niet meer zo belangrijk als vroeger, als je soms mocht bedoelen dat wij een boerderij hebben en dat Antjes vader gewoon een losse arbeider is. Woon jij ook op een boerderij?'

Ze was er bijna zeker van dat Antje wel iets over haar verteld zou hebben, maar dat betekende natuurlijk niet dat Martien dat had gehoord. 'Landlust is van mijn halfbroer. Mijn vader kan ik me niet eens meer herinneren.'

'O, dat spijt me,' haastte hij zich. 'Doe jij het huishouden voor hem?'

'Natuurlijk niet. Thomas is een stuk ouder dan ik en is getrouwd. Mijn vader hertrouwde na het verlies van zijn eerste vrouw, mijn moeder was zijn tweede vrouw. Ik ben de jongste van de kinderen. Met mijn moeder woon ik in het zomerhuis, sinds Thomas zelf is getrouwd. Mijn volle broer en zus zijn inmiddels het huis al uit, de twee volle broers van Thomas eveneens.'

'Ook een grote familie dus! Wel, zou jouw broer je erop aankijken als jij met een eenvoudige arbeider thuiskomt?' Ze zag ineens een nogal nieuwsgierige blik in zijn ogen. Gelukkig barstte er een nieuw lachsalvo los en werden er opnieuw borrels uitgedeeld voor de mannen en limonade voor de kinderen.

Toen Antje een glaasje advocaat voor haar wilde vullen, schudde Mimi het hoofd. 'Ik hoef niets meer. Ik moet zo weer naar huis, anders zit mijn moeder de hele tijd alleen,' zei ze zacht.

Ineens kreeg ze het een tikje benauwd in de drukte hier, waar mensen zo op elkaar gepropt zaten. Het was altijd gezellig bij de familie Smit, wist ze. Nooit was hier ruzie, tenminste niet als zij erbij was. De kinderen kregen nogal de ruimte hier, al moesten ze wel allemaal gaan werken zodra ze van school af mochten omdat ze veertien jaar waren geworden. Ze dronk wat van de limonade. Ze wist dat dit een luxe was hier. De kinderen dronken altijd thee of water, en limonade was er alleen op feestdagen.

Ineens was het weer dringen rond de tafel, omdat vader Smit een krant op de tafel uitgespreid had en er pelpinda's op strooide. Ze zag hoe Antje heel dicht naast Dingeman zat, en ze hoorde hoe Martien haar toefluisterde dat zijn broer het wel stevig te pakken had. Ze haalde haar schouders op, dronk het laatste slokje op en stond toen op. 'Ik moet weer naar huis,' liet ze ineens verlegen weten, hopelijk

zonder haar tegenzin te tonen als ze dacht aan de sfeer op Landlust. 'Het is fijn dat ik hier even mocht zijn, juist vandaag.'

Antje liep snel achter haar het klompenhok door. 'Zijn moeder is zo lief voor mij,' fluisterde ze zodra ze samen buiten stonden. Ze stak haar arm vertrouwelijk door die van Mimi, en deze keek haar ernstig aan. 'Daar ben ik blij om. Je gaat daar toch straks wonen.'

Antje lachte en liep een stukje met Mimi mee. 'Ik blijf in ieder geval toch min of meer in de buurt als ik straks getrouwd ben. Geluk zit 'm niet in geld, Mimi, dat weet ik heus wel, maar mijn moeder is wel blij dat ik het straks beter krijg. Zij heeft altijd zo moeten sappelen om ons allemaal te eten te geven en in de kleren te houden. En ja, een mens heeft natuurlijk wel een zekere hoeveelheid geld nodig om een dak boven het hoofd en voldoende te eten te hebben, maar... Ik zie heus wel het verschil tussen hoe het bij ons thuis is, en hoe het bij jullie op Landlust is. Jij hebt daar luxe, tenminste, in mijn ogen, maar je bent er niet gelukkig. Zelfs vandaag niet. Daarom kwam je bij ons langs. Ja toch?'

Mimi's ogen vulden zich met tranen. 'Het is altijd zo gezellig bij jullie, en achter alle drukte is er een nauwe verbondenheid. Ik zal je straks verschrikkelijk gaan missen, weet je dat?'

'Op Nooitgedacht zul je ook altijd welkom zijn.'

'Ook al woon ik met mijn moeder in het zomerhuis en is Thomas met zijn gezin vlakbij, ik kan me daar zo ontzettend eenzaam voelen, Antje.'

Deze was ernstig geworden. 'Trouw ook, net als ik, maar niet overhaast en zeker niet met de verkeerde man, zoals met Ries Abrahamse.'

Het tweetal schoot giechelend in de lach. Antje ging even later weer ernstig verder. 'Of zoals je zus Ruth heeft gedaan.'

'Dat was ik ook niet van plan, maar...' Mimi had willen zeggen dat ze niemand kende met wie ze over een huwelijk wilde nadenken. Terwijl ze zich daar nog over verwonderde, dacht ze ineens weer aan de broer van Dingeman. Ach, ze leek wel gek! Ze kende de kerel een uur geleden nog niet eens!

Maar hij was naar buiten gekomen, zag ze vanuit haar ooghoeken, en toen ze Antje even later gedag had gezegd omdat die weer naar binnen naar Dingeman wilde gaan, liep hij ongevraagd met haar mee de landweg op. Hij grijnsde onbekommerd toen ze hem vragend aankeek.

'Snap je het dan niet? Mijn broer en jouw vriendin willen even ongestoord samen zijn, en dat kan niet in dat huis vol kinderen. Dus ik loop even een stukje met jou mee om hun de gelegenheid te geven.'

Mimi wist niet wat te zeggen en werd nog onzekerder van de pretlichtjes in zijn ogen.

'Ze hebben elkaar, en dan is het tijd voor die zaken die haar degelijke vader maar liever niet moet zien.'

Met een kleur als vuur op haar wangen moest ze ineens moeite doen om hem bij te houden.

Op Nieuwjaarsdag was het de gewoonte dat mensen bij elkaar langsgingen om elkaar een gelukkig nieuwjaar te wensen, en ook werden er wel kaartjes afgegeven. Ook op Landlust was het een drukte van belang. Buren, arbeidersgezinnen en familie liepen het erf op en af. Mimi moest Tona helpen, die het vuur uit haar sloffen liep om kaartjes aan te nemen of mensen die binnen werden genodigd te bedienen met koffie of iets sterkers, en natuurlijk ook met iets erbij. Mimi's broer Daan was samen met zijn vrouw Corrie een dagje thuis, maar Ruth en haar gezin lieten zich niet zien.

Omdat Mimi zich een beetje zorgen maakte over haar twee jaar oudere zus, fietste zij een paar dagen later op zaterdagmiddag naar Capelle, een klein gehucht tussen Nieuwerkerk en Zierikzee in, waar Ruth woonde sinds ze met Job was getrouwd. Veel meer dan een paar schamele arbeidershuizen en een fabriek waar cichorei oftewel peekoffie werd gebrand, stond daar niet. Haar zwager was opzichter in de peekoffiefabriek. Mimi wist echter wel dat haar zuster al snel spijt gekregen had van haar huwelijk, maar ja, dan was er immers geen weg terug meer.

'Waar is Job?' vroeg ze meteen nadat ze haar zuster het allerbeste en Gods zegen had gewenst voor het pas begonnen jaar.

Ruth schokschouderde onverschillig. 'In de kroeg misschien? Of nog wat doen in de fabriek? Ik weet het echt niet en ik vraag er ook niet meer naar.'

Mimi knikte zwijgend, en terwijl ze ging zitten, vielen haar opnieuw een paar dingen op. De rommel in huis, terwijl op zaterdagmiddag de boel toch moest blinken voor de naderende zondag, Ruths vermoeide gezicht met kringen onder de ogen. De baby lag in de bedstee in de krib, in het kleine huis was geen plaats voor een aparte wieg of een kinderbedje. De twee andere kinderen zaten stilletjes naar hun moeder te kijken.

Ineens drong het tot Mimi door dat dit niet goed was. Helemaal niet goed zelfs. 'Wat is er aan de hand?' vroeg ze toen zuchtend.

'Ik ben zo vreselijk moe. Op Nieuwjaarsdag ben ik weer gaan vloeien en je weet, bij mij is dat altijd zo heftig dat ik dan echt de deur niet uit

kan omdat het soms door mijn kleren heen komt, als ik me niet om de haverklap kan verschonen.'

'Slik je de staalpillen wel, die de dokter heeft voorgeschreven?'

'Natuurlijk, maar zoals moe het weleens uitdrukt, het blijft dweilen met de kraan open.'

'De baby ruikt,' mompelde Mimi aangeslagen. 'Ik zal de kleine een schone luier omdoen, en ga jij je ook maar eens lekker opfrissen, dan voel je je al meteen een stuk beter. En ik ga een beetje opruimen hier, voor we samen een kop verse koffie gaan drinken. Goed?'

'Mimi, ik stel me echt niet aan, hoor, zoals moe weleens beweert. Ik ben echt ontzettend snel moe.'

'Ik geloof je wel.' Mimi begon al wat rommel op te ruimen. De bedstee werd opgeschud, de kleine verschoond. Ruth friste zich op met warm water en ging met een schone doek naar het huisje in de tuin. Mimi schrok toen ze Ruth even later terug zag komen met een vuurrood bebloede doek die ze zo snel mogelijk weg probeerde te moffelen. Vrouwen droegen een gordeltje van elastiek om hun middel waaraan de doeken van driedubbel gevouwen badstof met een knoopje voor en achter konden worden vastgemaakt om zo de gevolgen van het maandelijkse ongemak op te vangen. Geen wonder dat Ruth zo moe was, schoot het door haar heen, terwijl ze net deed alsof ze niets had gezien.

'Prijs jezelf maar gelukkig, Miems, dat jij er weinig last van hebt.' Ruth kon eindelijk weer een glimlachje laten zien. Even later ging ze met een zucht van opluchting zitten. 'Ik voel me alweer een stuk beter.'

'Je moet beter op jezelf passen,' mompelde Mimi, om de een of andere reden toch van streek. Ze ging naar het varkenskot, waar in een emmer de vieze luiers van de jongste twee kinderen en ongetwijfeld in een andere emmer de doeken van Ruth zelf in de week stonden. Als je bloed niet meteen met koud water uitspoelde, vormde dat immers een vlek die er nooit meer uit zou gaan.

Weer binnen zette ze een ketel water op om verse koffie te gaan maken. Dat zou hun beiden goeddoen, dacht ze.

Nu Ruth weer aan tafel zat, kropen de twee oudste kinderen meteen op haar schoot, mogelijk omdat hun moeder niet langer zo verslagen en verdrietig uit haar ogen keek.

'Het gaat wel weer,' mompelde Ruth nu zelfs een beetje verlegen. 'Zeg maar liever niets tegen moe.'

Mimi aarzelde. 'Ik praat bijna nooit met moe. Ze…' Ze bloosde. 'Nu ja, ze is immers niet echt een hartelijke moeder, met wie je veel deelt.'

Ruth knikte en schonk de koffie in. ‘Zo voel ik het ook. Gelukkig hebben wij elkaar.’

‘Ruth, zal ik maandag komen om je met de was te helpen? Dan doen we eerst samen de was, want dat is bijna niet te doen als je zo moe bent als jij nu. Dan kunnen we daarna samen hier de boel eens echt goed schoonmaken. En kun je niet eens bij de dokter langsgaan? Misschien heeft hij wel iets anders dan staalpillen.’

De tranen prikten haar oudere zus ineens in de ogen. ‘Lieverd, ik wil niet klagen, hoor, maar soms… Dan wordt het me allemaal een beetje te veel.’

‘En Job? Zit hij echt in de kroeg?’

‘Waarschijnlijk wel. Ach, hij is een man. Er is al zo weinig plezierigs in zijn leven, zegt hij vaak. Neem een goede raad aan van je oudere zuster, Miems. Trouw niet. Je zou er weleens grote spijt van kunnen krijgen.’

Mimi wist niet wat te zeggen.

Hoofdstuk 3

Die woorden bleven door haar hoofd spoken, toen ze een uurtje later weer naar huis fietste.

‘Waar was je al die tijd?’ vroeg haar moeder met de overbekende ontevreden trek om haar mond, zodra ze weer thuiskwam.

Mimi ging zitten en keek haar moeder onderzoekend aan. ‘Ik was bij Ruth. Ik maak me eerlijk gezegd nogal zorgen om haar, moe. Ze was alweer zo vreselijk moe.’

‘Drie kinderen in vijf jaar tijd, dat is ook niet mis,’ zuchtte haar moeder en ze kwam tegenover Mimi aan de keukentafel zitten. ‘Maar ja, mannen hè? Die willen altijd maar weer hun gang kunnen gaan, en voor het zingen de kerk uit, ho maar!’

Mimi raakte van die woorden nog meer in de war. ‘Wat bedoelt u daarmee?’

Haar moeder leek een beetje te schrikken, maar vermande zich snel. ‘Niets! Laat maar! Maar ik zal weleens met haar gaan praten. Ze moet er gewoon voor zorgen dat ze niet opnieuw binnen de kortste keren in verwachting is.’

‘Maar…’

‘Ach kind, wij vrouwen moeten onze kinderen altijd maar beschouwen als Gods zegen, zo wordt het dan genoemd. En het is niet netjes om dan te bedenken dat de meeste vrouwen niet al te rijk met de kin-

PLEEGZUSTER ANNE

Hoofdstuk 1

Slechts even aarzelde ze. Met een peinzende blik in haar ogen keek Anne van Heijnoordt naar het imposante gebouw voor haar. Het ziekenhuis. Hoog en voornaam rees het voor haar op. Ze voelde zich wel een beetje ongemakkelijk in de drukte van de grote stad. Maar een diepe ademteug gaf het meisje nieuwe moed. Het was nu niet de tijd om te peinzen en al helemaal niet om te aarzelen. Ze werd verwacht. Vandaag ging haar grote wens in vervulling. Een wens die ze had gekoesterd sinds ze voor het eerst over Florence Nightingale had gelezen. Dat was het leven dat ze wilde. Als een engel voor de zieken en gewonden zorgen, een troost te kunnen zijn voor ieder die in de ongelukkige omstandigheid was komen te verkeren ernstig ziek te worden. Stakkers waren het, die hier moesten worden opgenomen.

Sinds enkele jaren was het mogelijk om een opleiding te volgen tot pleegzuster, en dit ziekenhuis was onlangs met een gedegen opleiding begonnen. Natuurlijk had papa er aanvankelijk niet van willen horen en mama had wel duizend argumenten aangevoerd om haar van haar voornemen af te houden, maar ondanks alles had ze volgehouden. Ze wilde pleegzuster worden en anders niet. En nu stond ze hier, klaar om die belangrijke stap te nemen.

Anne glimlachte. Ineens was er geen sprake meer van zenuwachtigheid. Ze was tweeëntwintig jaar en kwam zich melden met het verzoek om te worden toegelaten als leerlingverpleegster. Voor de eerste keer van haar leven ging Anne een ziekenhuis binnen.

Niet veel later zat ze tegenover de directrice die hier toezicht had op de Rode-Kruisopleiding voor pleegzusters. Zuster Den Hoed had priemende grijsblauwe ogen waarmee ze het meisje tegenover zich doordringend opnam. ‘Waarom wilt u pleegzuster worden, juffrouw Van Heijnoordt?’ De vraag schalde door het kleine vertrek. Anne kon nog net verhinderen dat ze ervan schrok, want zuster Den Hoed had een venijnige stem.

Ondanks haar zelfbeheersing kleurde een blos haar wangen.
‘Ik wil graag zieken leren verzorgen, zuster. Dat wil ik al sinds ik hoorde over het prachtige werk dat pleegzusters verrichten. Maar papa dacht daar tot voor kort anders over.’

‘Wat is er gebeurd, dat hij zijn mening heeft gewijzigd?’

Was er nu nauwelijks verholen nieuwsgierigheid in die grijsblauwe ogen te lezen?

'Het is nu mogelijk om als pleegzuster te worden aangenomen in dit ziekenhuis, zuster Den Hoed.'

'Zo?'

'Zoals u weet kom ik uit Middelburg, waar ik ben geboren en opgegroeid. Mijn vader is daar notaris. Maar goed, bij ons in de buurt is nog geen pleegzusteropleiding gestart. Hier in de stad hebben we familie wonen. Nu ik dus in dit ziekenhuis kan komen om me te laten opleiden tot pleegzuster, had mijn vader niet zo veel bezwaren meer, omdat oom en tante op me kunnen passen. Bovendien begon hij te beseffen dat het niet zomaar een bevlieging van me was. Dat ik wist dat ik hard zou moeten werken en nare dingen doen voordat ik mezelf pleegzuster mag noemen, maar me ondanks die wetenschap niet liet ontmoedigen. Papa weet dat ik dit echt heel graag wil.'

'Wie zijn uw familieleden, juffrouw Van Heijnoordt? U weet immers dat alleen jongedames uit de beste milieus tot de opleiding kunnen worden toegelaten.'

Anne knikte. 'Het is de familie Bogaerts, zuster. Ze wonen aan de Heemraadssingel en oom werkt voor de grootste rederij van de stad.'

'Ik heb over hem gehoord,' knikte de oudere vrouw nadenkend. Rotterdam was een snel groeiende stad en de Holland-Amerika Lijn was een van de maatschappijen die die snelle groei mogelijk maakten.

'Het is een keurige familie.'

Ze hoefde er niet aan te twijfelen of de kringen waaruit zij kwam goed genoeg waren, wist Anne. Ze wist heel goed dat dit een van de belangrijkste eisen was om tot de opleiding te worden toegelaten. Alleen beschaafde jonge vrouwen die Frans spraken, piano speelden en konden borduren, werden aangenomen. De laatste jaren was een pleegzuster in aanzien gestegen. Langzamerhand was men de opleiding gaan zien als een goede voorbereiding op het huwelijk, en dat was tenslotte de bestemming van de vrouw. Immers, pleegzuster zijn scheen meer een kwestie te zijn van het ontwikkelen van de natuurlijke aanleg die een vrouw bezat, dan van iets anders. Dat beweerden mannen als papa.

'Vertelt u me eens iets meer over uw leven en over uw bezigheden tot nu toe,' nodigde zuster Den Hoed uit. 'Spreekt u behalve Frans nog meer vreemde talen?'

Anne knikte. 'Duits spreek ik ook, zuster, maar niet zo goed als Frans. In de familie van mijn moeder werd veel Frans gesproken. Bo-

vendien ben ik enige maanden in Brussel geweest.'

'Goed zo. Uw moeder is van adellijke afkomst, heb ik begrepen?' Het meisje knikte blozend. Weliswaar stamde mama af van een bastaardzoon, maar dat was iets wat ze in de familie maar wat graag vergaten. Vroeger had ze niet eens geweten wat dat betekende, pas onlangs was haar dat duidelijk geworden. Moedig blikte ze de vrouw tegenover zich aan. Het pijnlijke moment zo snel mogelijk achter zich latend, deelde ze mee dat ze op de jours van haar moeder regelmatig piano- en soms vioolspeelde, dat mama graag kunstenaars uitnodigde, vooral de schilders die regelmatig naar de Zeeuwse kust kwamen vanwege het bijzonder heldere licht. Ze vertelde verder dat ze veel van borduren hield en dat ze een zusje had gehad dat gestorven was, dat was het moment waarop ze definitief had besloten zich door niets te laten tegenhouden in haar verlangen om pleegzuster te worden. Ze had zich toen heel machteloos gevoeld. Ze had zo graag willen helpen, maar ze had nauwelijks geweten hoe ze de verzorging van haar zusje aan moest pakken.

'Kon u helemaal niet helpen?' Eindelijk nam de scherpte in de blik van zuster Den Hoed af. Aangezien ze al bijna van middelbare leeftijd was, was het niet zo waarschijnlijk dat deze zuster zelf tot pleegzuster was opgeleid, maar het kon natuurlijk zijn dat ze op latere leeftijd de opleiding had gevolgd, als een van de eersten, in Amsterdam enkele jaren geleden.

'Mijn zusje was slachtoffer van de griepepidemie die een jaar geleden heerste,' legde Anne uit. 'Maar Sophie was al niet sterk voordat ze die ziekte kreeg.'

'Ach zo. Tja, de griep heeft sinds het begin van deze eeuw niet zo vreselijk huisgehouden als vorig jaar,' knikte de ander begrijpend. 'Dat hebben we hier ook gemerkt.'

'Ik heb mama zo goed als ik kon geholpen. Sophie is de afgelopen jaren vaak ziek geweest. Bovendien kreeg mama enkele miskramen, waardoor ze nogal verzwakt was. Zodoende liet ze veel aan mij over.'

'Moet u nu niet langer thuis helpen?'

Opnieuw bloosde Anne, want het klonk alsof ze haar plicht verzaakte om uitsluitend haar eigen genoegens na te jagen.

'Mama is de afgelopen tijd erg opgeknapt. Ze heeft nu de jaren bereikt waarop ze niet langer miskramen zal hebben, zuster Den Hoed.'

'Ach zo. U bent goed op de hoogte, juffrouw Van Heijnoordt, van de eigenaardigheden van het vrouwelijk lichaam.'

'Meisjes horen onwetend te blijven over die dingen, dat weet ik,' knikte Anne ernstig. 'Maar wie pleegzuster wil worden moet er toch

vertrouwd mee zijn, nietwaar? Dat dacht mijn moeder tenminste. Een jaar lang heeft papa er alles aan gedaan om me op andere gedachten te brengen. Toen hij eindelijk besefte dat dat niet zou lukken, heeft hij mama opgedragen om me zo goed mogelijk op die taak voor te bereiden. De afgelopen jaren heb ik zowel haar als de domineesvrouw veel vergezeld op hun liefdadige tochten. Het was immers niet mogelijk om eerder hierheen te komen. Pas nu er hier een opleiding is en oom nadrukkelijk heeft beloofd een oogje in het zeil te houden, heeft papa zijn eigenlijke toestemming gegeven.'

Het was de winter van 1891. Pas heel recent had het grootste ziekenhuis van Rotterdam, het Coolsingelziekenhuis, enkele leerlingen toegelaten. Dit ziekenhuis was niet alleen belangrijk voor de grote, snelgroeiende stad, maar ook voor de verre omgeving. De Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden waren voor het overgrote deel op dit ziekenhuis aangewezen, terwijl de havengebieden ook veel patiënten leverden. Papa was echter blijven aarzelen tot hij een goed gesprek had gevoerd met oom Bernhard. Aan hem kon papa haar wel toevertrouwen, had die besloten. Anne wist niet helemaal zeker of ze het wel zo prettig vond dat oom toezicht op haar hield, maar over dat laatste was ze wijselijk zwijgzaam geweest.

'Ik mag bij uw familie inlichtingen inwinnen omtrent uw persoon, neem ik aan?' vroeg de zuster.

'Vanzelfsprekend,' knikte Anne. Je werd nu eenmaal niet eerder als pleegzuster aangenomen voordat men er helemaal zeker van was dat zowel je eigen reputatie als die van je hele familie onberispelijk was.

'Goed dan, juffrouw Van Heijnoordt,' knikte de directrice. 'Voor zover ik kan zien is het allemaal in orde. Dan moet ik u er nog op wijzen dat een pleegzuster heel hoog moet staan, dat een goede pleegzuster wordt geacht mannelijke kracht te combineren met vrouwelijke zachtheid. U zult tederheid en liefde nodig hebben, evengoed als een gezond, sterk lichaam, om in staat te zijn de zieken met liefde te behandelen. Liefde is het allerbelangrijkste, juffrouw.'

'Dat zegt de Bijbel ook, zuster,' fluisterde Anne, een tikje opgewonden omdat het zo lang nagestreefde doel ineens binnen handbereik was gekomen. 'In ieder geval zal ik mijn uiterste best doen om een goede pleegzuster te worden.'

'Dan begrijpt u nu ook, waarom vrouwen jonger dan twintig jaar of ouder dan veertig jaar niet geschikt zijn om tot de opleiding te worden toegelaten. De fysieke kracht ontbreekt hen ten enenmale. Laten we ons nu maar bepalen tot de meer praktische zaken. Uw kapsel bijvoorbeeld, en uw kleding.' Tersluiks keek Anne naar haar bruine hoed

en mantel, naar haar donkerbeige japon. Ze wist dat ze andere kleren moest kopen. Juist een dergelijke kostenpost was een uitstekende impliciete drempel om vrouwen uit de lagere milieus uit de verpleging te houden. Ze konden de vereiste uitzet niet betalen, zo eenvoudig was dat.

'Uw kapsel, juffrouw Van Heijnoordt,' en nu was er openlijke afkeuring te lezen in de ogen van de oudere vrouw, 'moet veranderen. Krullen zijn volkomen ongepast.'

Anne wrong ongemakkelijk haar handen. 'Ik heb ze van mezelf, zuster.'

'Uw haar dient zo glad mogelijk weggestreken te zijn, hoeveel kammetjes en elastiekjes u daarvoor ook nodig hebt. Een pleegzuster dient er voor alles ordentelijk uit te zien. Het is tevens een vereiste erg schoon te zijn op lichaam en kleding, maar dat behoeft niet eens verdere uitleg, nietwaar?'

'Nee, zuster.'

'Dan moet u zich morgen melden bij de heer Hesselink.'

Dat was de geneesheer-directeur van het ziekenhuis, wist ze. Van oom had ze gehoord dat de man een behoudende aard had en dat hij degene was geweest die het liefst alles bij het oude had gelaten. Het aanstellen van leerling-pleegzusters was pas sinds kort mogelijk geworden nadat er grote druk op hem was uitgeoefend. Zelf behoorde ze tot de eerste leerlingen die hier de Rode-Kruisopleiding zouden gaan volgen, een opleiding die een jaar zou duren. In sommige andere ziekenhuizen duurde de opleiding van het begin af aan langer, Anne wist dat. Korte tijd later stond ze weer buiten.

Huiverend trok ze haar mantel dichter om zich heen. De eerste stap was gezet, dacht ze bevrijd, en ze had het er goed van afgebracht. Opluchting overweldigde haar, zodat ze glimlachend terugwandelde naar het huis van haar oom en tante.

'Hoe was het?' vroeg tante nieuwsgierig toen Anne een kwartiertje later in de warme salon zat en haar koud geworden handen probeerde te warmen aan het knappende kolenvuur in de kachel.

'Zuster Den Hoed is erg kritisch,' verzuchtte ze. 'Maar morgen mag ik bij de grote baas zelf komen, dus het ziet er goed uit.'

'Wees gewoon jezelf,' glimlachte tante, 'dan hoef je nergens bang voor te zijn.'

Dankbaar glimlachte Anne terug. Tante was een schat, als het haar zo uitkwam. Het was alleen dat ze het zo hoog in haar bol had. Tante vond het eigenlijk ongepast dat Anne wilde werken, want keurige jongedames uit betere kringen deden dat niet. Maar ach, misschien zou

tante er over een paar weken wel anders over denken.

De volgende dag was Anne veel minder gespannen. De geneesheer-directeur bleek een oudere man te zijn met een vriendelijke blik in de ogen. Hij mocht dan niet van nieuwigheden houden, op dit moment liet hij daar niets van blijken, stelde Anne opgelucht vast.

'Bent u niet zenuwachtig, juffrouw?' vroeg hij, en Anne was er zeker van dat de blik in zijn ogen eerder bezorgd was te noemen dan iets anders.

'Sinds mijn zusje een jaar geleden overleed, dokter, weet ik zeker dat ik een gediplomeerd pleegzuster wilde worden, vooral omdat ik toen ook iets heb gelezen over Florence Nightingale, die voor alle pleegzusters een groot voorbeeld is. Nee, dokter, nu ben ik niet zenuwachtig meer. Ik heb heel wat hindernissen moeten nemen om tot hier te komen.'

De glimlach werd dieper. 'Uw vader had ongetwijfeld een geschikte huwelijkskandidaat op het oog en zag u liever veilig en wel getrouwd, zoals het in zijn ogen waarschijnlijk hoort.'

Blozend dacht Anne een ogenblik aan de domineeszoon, die aan haar vader toestemming had gevraagd om haar het hof te mogen maken, maar het gevoel van zijn dikke, vochtige lippen op haar hand had rillingen van afschuw over haar rug gejaagd bij de gedachte diezelfde lippen op de hare te moeten dulden.

Nee, voor haar geen huwelijk, althans voorlopig niet, al had papa dat inderdaad veel liever gezien.

'Beseft u dat pleegzuster zijn iets anders inhoudt dan jongedames gewoonlijk doen wanneer ze al tot een ziekbed worden toegelaten? Een kopje thee brengen en een stukje voorlezen mag aardig zijn, maar een pleegzuster moet werken.'

'Ik weet het, dokter. Daar ben ik op voorbereid.'

'U mag er niet voor terugschrikken als een zieke zich heeft bevuild. Juist dames zoals u zijn gewend die dingen aan het personeel over te laten.'

'Dat weet ik, dokter, evengoed als ik weet dat ik hier zelf tot het personeel zal behoren. Dat is niet erg. Het gaat er maar om dat zieken recht hebben op medeleven en een goede verzorging. Juist pleegzusters zetten zich ervoor in om de bestaande situatie te verbeteren.' De dokter ging niet in op de overbekende wantoestanden die in bijna alle ziekenhuizen heersten. Juist vrouwen als Florence Nightingale, het grote, inspirerende voorbeeld van alle pleegzusters, hadden hun leven in dienst van die verbetering gesteld, en daarmee een ontwikkeling in gang gezet die door niets meer leek te stuiten.

'Als het goed is, heeft u een attest bij u van uw huisdokter, omdat die u al uw leven lang kent.'

'Ja, dokter. Hij heeft me voor ik op reis ging een brief meegegeven waarin hij verklaart dat ik gezond ben en geschikt om het zware lichamelijke werk te doen dat hier van me verwacht wordt.'

'Mooi. Ik heb al gehoord dat u zeer goed Frans spreekt en dat u bovendien muzikaal bent. Dat zijn, naar mijn mening, belangrijke kenmerken voor een pleegzuster.'

'Dank u, dokter.'

Hij stond op en gaf daarmee te kennen dat het onderhoud was afgelopen.

De volgende twee dagen bracht Anne in alle rust door bij haar oom en tante. Samen met tante bezocht ze de jours van andere dames, precies zoals ze dat met haar moeder in Middelburg gewoon was. Ze brachten een bezoek aan de naaister en eveneens aan de hoedenmaakster. Tante stond er bovendien op dat Anne zich een nieuw korset liet aanmeten.

'Zonder korset heeft je lichaam onvoldoende steun,' hield tante vol, en glimlachend bedacht Anne dat het maar goed was dat de oudere vrouw er kennelijk geen idee van had wat voor werk ze straks ging doen. Anne zelf was ervan overtuigd dat ze wel wist wat haar te wachten stond. Ze wist ook heel goed dat andere jongedames, met evenveel goede bedoelingen en mooie idealen als zijzelf, het zware werk niet lang volhielden en binnen een paar weken, soms maanden, teleurgesteld afhaakten. Ze was ervan overtuigd dat ze zich goed had voorbereid, daartoe had ze zelfs hun meid over weten te halen haar de meest elementaire zaken bij te brengen omtrent boenen en soppen. In een ziekenhuis moesten de voorname jongedames die tot de opleiding van pleegzuster werden toegelaten immers het meidenwerk doen dat geen van hen ooit gedacht had te moeten doen, en zeker niet vrijwillig.

Anne had op dat moment het gevoel dat ze op werkelijk alles was voorbereid.

Op een morgen werd ze opnieuw bij zuster Den Hoed verwacht. 'U beseft toch wel duidelijk, juffrouw Van Heijnoordt, dat u er eenvoudig en verzorgd dient uit te zien, ongeacht de situatie?' wilde de oudere vrouw nogmaals nadrukkelijk weten.

'Zeker, zuster.'

'Als dat niet zo is, zullen de doktoren zeker niet aarzelen daar opmerkingen over te maken.'

Anne had al begrepen dat de meeste doktoren zich huizenhoog verheven voelden boven de leerlingen, zelfs al waren ze uit dezelfde kringen afkomstig. Het verschil in opleiding gaapte als een afgrond tussen dokters en zusters.

'De werkzaamheden zijn niet zwaar,' ging de directrice toen op een heel andere toon verder, en haar woorden verrasten Anne een beetje. 'Zo ongeveer als de werkzaamheden van een kinderjuffrouw in onze kringen, moet u zich het voorstellen.' Haar stem had nu een veel zachtere klank gekregen en deed bijna aangenaam aan. 'Er zijn dagdiensten en waakdiensten, de laatste zijn zelfs gezellig te noemen omdat de waakzusters gewend zijn om tussen vier en vijf uur 's middags gezellig een uurtje samen door te brengen nadat ze zijn uitgerust van hun dienst. Ze slapen gewoonlijk zo'n uur of zeven en in de nacht mogen ze lezen of handwerken als het rustig is op zaal.'

Dit waren nieuwe geluiden voor Anne. 'Dat klinkt erg prettig, zuster,' reageerde ze dan ook opgewekt.

'Belangrijk is eveneens dat u zich niet van streek laat brengen door praatjes van anderen.'

'Maar dat spreekt immers vanzelf, zuster.'

Eindelijk leek ze voldoende gewogen te zijn en toch niet te licht bevonden, want zuster Den Hoed haalde een lijst tevoorschijn.

'Dit zult u allemaal moeten aanschaffen. De adressen waar u zich vervoegen kunt, staan erbij. Ik stel dan ook voor dat u alles in orde maakt en zich op zondagmiddag weer bij mij meldt.'

'Op zondag?' hakkelde Anne, even in de war gebracht.

'U kunt zich dan op uw kamer installeren en vast met de andere zusters kennismaken. U kunt het ziekenhuis verkennen en wat op zaal rondkijken. Op maandagmorgen kunt u dan beginnen.'

'Graag, zuster.' Ze schoof de gedachte aan de zondagsrust van zich af. Een van de bezwaren van papa was immers geweest dat ze zou moeten werken op de dag des Heren, en daar was hij absoluut op tegen. Mama zorgde er thuis voor dat er op zaterdagavond rijstepap werd gekookt, die in een hooikist warm gehouden werd tot het middagmaal op zondag. In hun huis werkte niemand op zondag, stelde papa trots. Dat boeren hun vee op die dag moesten verzorgen en zieke mensen ook niet de gehele dag zonder hulp konden, was helaas iets wat niet te veranderen viel, maar zijn dochter...

De resterende dagen van die week waren tante Bogaerts en Anne druk in de weer met de meegekregen kledinglijst. Behalve het gewone ondergoed en verplichte uniformkleding, vermeldde de lijst ook een zwarte wollen doek voor de nachtwaak, iets wat bij deze winterse kou

zeker geen overbodige luxe zou zijn, en er moesten vilten waakpantoffels worden gekocht die ze tijdens de nachtdienst kon dragen zodat de patiënten niet wakker zouden worden door gehorige voetstappen op zaal. Ze moest ook twee zakken hebben voor haar gebruikte linnengoed en een wasmandje dat gesloten kon worden. Ze moest schoenen hebben voor overdag, schoenen die stevig waren en goed zaten zodat ze haar voeten niet onnodig zou vermoeien. Ze mocht veertig stuks linnengoed per twee weken in de was doen, dat was het maximum. Daar hoorden dan ook de witte schorten en linnen boordjes en manchetten bij. Die norm had Anne graag wat ruimer gezien, maar tante zei dat ze nauwelijks iets anders zou dragen dan haar uniformen. Immers, als leerling had ze maar eenmaal per drie weken een vrije dag en eveneens eenmaal per drie weken een vrije avond, die vrije tijd mocht ze doorbrengen op een adres dat ze tevoren moest opgeven. Bovendien moest ze om tien uur weer binnen zijn. Gewone kleren zou ze inderdaad niet veel dragen. Ze kon die beter, op een of twee eenvoudige japonnen na, bij tante laten. Die zou er goed voor zorgen. Anne vond dat erg verstandig van tante.

Op zaterdag liep ze langzaam door de stad. Ze schrok niet meer van het drukke verkeer. Ze hield nu al van de geur van roet en water aan de havens, van de drukke kades met opgestapelde lading en knechten die druk in de weer waren, van de voorthobbelende sleperskarren die de lading verder vervoerden, van de goedige paarden die de zware vrachten moesten trekken. Ze hield zo mogelijk nog het meest van de schittering van de zon op de altijd drukke, levendige rivier die de stad doorkruiste. Ze bewonderde de stad, die haar nog maar zo kortgeleden angst had aangejaagd met al zijn herrie.

Anne slenterde langs kades en ging later winkels kijken in de Passage, bewonderde de prachtige zaak van Boldoot, waar ze een flesje van de beroemde eau de cologne kocht voor zichzelf. Een paar winkels verderop kocht ze bonbons voor tante, om haar te bedanken voor de gastvrijheid van de afgelopen dagen. Nu ze op de drempel stond van een nieuw leven, besefte ze dat het toch een geruststellende gedachte was dat ze ergens naartoe kon gaan op haar vrije dagen. Hoezeer ze ook naar de dag van morgen verlangde, er zouden ongetwijfeld ogenblikken komen dat ze graag even aan de ziekenhuissfeer zou willen ontsnappen. Ze kocht ten slotte ook nog een pot met goede handcrème, want haar handen waren nu weliswaar zacht en blank zoals ze behoorden te zijn, maar dat zou over enkele dagen wel anders zijn, vreesde ze.

Ten slotte ging Anne naar het huis van haar oom en tante terug. Ze

genoot. Ze was vol verwachting. Morgen zou haar leven veranderen. Morgen zou ze als pleegzuster naar het ziekenhuis gaan.

Hoofdstuk 2

Bitter koud rukte de snijdende wind aan Annes kleren, die zondag in januari van het jaar 1891. Ze stond opnieuw voor het Coolsingelziekenhuis in Rotterdam, dat in de stad en de wijde omtrek eromheen bekendstond als het grote ziekenhuis. Het ziekenhuis als zodanig bestond nu alweer veertig jaar. Destijds had het oude gasthuis aan de Hoogstraat, waarvan de geschiedenis terugging tot het jaar 1576, in geen enkel opzicht meer voldaan. De stad groeide, het gasthuis was te klein geworden, te ongemakkelijk ook met de verschillende kleine huizen vol trappen die tot het complex hoorden. Toentertijd lag de Coolsingel eigenlijk aan de rand van de stad, het was een van de poten van de oude stadsdriehoek en de singel was in vroeger tijd een deel van de oude stadsgracht geweest. Achter de Coolsingel strekten zich overal lommerrijke lanen uit, waar welgestelde families hun buitens hadden laten bouwen. Toen de stad eindelijk flink begon te groeien, en dat was pas gekomen nadat er een goede waterverbinding met zee tot stand was gekomen, was dit allemaal snel veranderd. Aan de lanen met mooie bomen verschenen ineens afschuwelijke fabriekjes en andere industrieën.

Loodwitfabrieken hadden een beruchte naam gekregen in de stad. Ze eisten nog steeds de nodige slachtoffers, de arbeiders kwamen maar al te vaak in het ziekenhuis terecht met ernstige vergiftigingsverschijnselen. Op de plaats waar ten slotte het ziekenhuis was gebouwd, had eerst een blekerij gestaan. Wat eerst een voorname buurt was geweest, had snel een slechte naam gekregen.

Het grote ziekenhuis stond goed bekend bij de stadsbevolking. Natuurlijk heersten er wantoestanden, dat was in alle ziekenhuizen zo, en juist vrouwen zoals Anne wilden meehelpen om daar verandering in te brengen. Waar zieken tot voor kort bijna onmenselijk behandeld werden, en er van verpleging goed beschouwd nauwelijks sprake was, begon er nu eindelijk verandering te komen door de komst van goed opgeleide pleegzusters. Anne was er trots op dat ze behoorde tot de eerste jaargang pleegzusters die er werd opgeleid. Op deze zondagmiddag was het hart van het meisje dan ook barstensvol geluk en verwachting. Ze was vol vertrouwen waar het haar toekomst betrof. Twijfel voelde ze in het geheel niet op het moment dat ze op het zie-

kenhuis af liep om zich bij zuster Den Hoed te gaan melden.

Oom had haar gisteravond over de geschiedenis van het ziekenhuis verteld. Vandaar dat ze dit allemaal wist. Ze had hem bovendien horen vertellen over de grote cholera-epidemieën waaraan meer dan de helft van de zieken overleed. Deze grote epidemieën waren voorbij sinds de komst van de waterleiding ruim vijftien jaar geleden. Voor die tijd beschikte de stad niet over voldoende pompen, herinnerde oom zich. Het regenwater werd vaak in loden bakken opgevangen, de mensen die daar ziek van werden belandden ook nogal eens in het ziekenhuis. Regende het niet, dan werd de toestand nog erger. Dan dronken de mensen water uit de havens, die ook als riool werden gebruikt. Vooral in hete zomers kon de cholera dan genadeloos toeslaan. De oorzaak van deze ziekte was niet bekend. In de nazomer waren het vooral tyfus en malaria die slachtoffers maakten.

Maar kom, ze verdeed haar tijd met al dat gepeins over tijden die voorgoed voorbij waren. Vandaag begon ze aan haar nieuwe leven. De toekomst was nu het enige wat telde.

Wonderlijk rustig stapte Anne op het ziekenhuis af. Vandaag had ze heel wat meer oog voor haar omgeving dan de eerdere keren dat ze hier was geweest. Ze was heel stil toen ze deze keer de deur doorging. Rustig keek ze eens goed om zich heen in de grote hal. Het trappenhuis was zonder meer imposant te noemen. Naast de hoge zuilen stonden grote potten met varens. Er was ook een lift, een ongekende luxe voor een ziekenhuis, want de zusters hoefden niet met zware patiënten de trappen op en af te sjouwen. In de hal gelijkvloers was ook de apotheek gevestigd, zag ze. Onverwacht ging de lift open en Anne zag hoe een patiënt er met bed en al in gereden werd. Tjonge, dacht ze. Ze was diep onder de indruk.

In de noordelijke vleugel bevonden zich gelijkvloers onder andere de machinekamer en het wasbedrijf. In de zuidelijke vleugel lagen de keukenvertrekken. Veel machines, waaronder de lift, werkten op stoomkracht. De mahoniehouten trappen aan weerszijden van de grote hal vond ze indrukwekkend. Anne wist nog van de vorige keer dat de kamer van de geneesheer-directeur op de eerste verdieping lag, net als de ziekenkamers aan de voorzijde van het ziekenhuis, zodat men uitkeek over de singel. Zelfs dokter Hesselink woonde net als de rest van het personeel in het ziekenhuis, zodat hij er altijd was als dat nodig was. Hier was ook de operatiekamer te vinden, precies boven de apotheek een etage lager, evenals een kamer voor de paar klassepatiënten die zich in het ziekenhuis lieten opnemen. Naar het ziekenhuis ging je immers pas als het echt niet anders kon, en wie geld had,

liet zich liever thuis verplegen dan zich hiernaartoe te laten brengen. Anne hoopte dat de mensen daar langzamerhand anders over zouden gaan denken als er meer goede pleegzusters zouden zijn. Op de tweede en derde verdieping kwam de indeling van de lagere etages terug en het was niet moeilijk te raden dat de zusters zelf op zolder werden gehuisvest. Glimlachend was Anne ten slotte bij de kamer van de directrice aangekomen.

'Ik verwachtte u al,' glimlachte de oudere vrouw even later. 'Gaat u zitten, zuster.'

Het was voor het eerst dat ze als zodanig werd aangesproken en prompt kreeg Anne een brok in haar keel.

'Ik zal u alles uitleggen,' knikte zuster Den Hoed vriendelijk toen Anne had plaatsgenomen. Anne vond de ander ongekend vriendelijk in vergelijking met haar eerste onderhoud. Ze praatten over hetgeen Anne in de afgelopen dagen had aangeschaft en nu bij zich had in haar valies. De eenvoudige maar smaakvolle kleding die ze aanhad zou voorlopig opgeborgen blijven, tot haar eerste vrije dag, en ze wist niet wanneer dat zou zijn. Nu kreeg Anne te horen waar haar kamer was, die ze eventueel met drie andere meisjes moest delen, maar voorlopig zou ze de kamer samen delen met zuster Overduijne. Anne hoorde tevens dat ze de eerste week keukendienst zou hebben, de diensten waren verdeeld over drie weken, legde zuster Den Hoed geduldig uit. De diensten wisselden op maandag rond het middaguur. De eerste uren zou ze de volgende dag nog terzijde worden gestaan door de zuster die zojuist keukendienst had gehad. 'U begint met de keukenweek omdat u dan eerst kunt wennen voordat u echt met de patiënten te maken krijgt. De tweede week is altijd de zaalweek, waarin ook altijd uw vrije dag valt, en ten slotte is er dan de wachtweek, waarna we weer van voren af aan beginnen.

De dagdiensten beginnen 's morgens om zeven uur, van tevoren moet u ontbeten hebben, zuster. 's Avonds om acht uur wordt de dagdienst afgelost door de wachtzuster. U zult ontdekken dat de doktoren tweemaal daags de ronde doen. 's Morgens om halftien verschijnen zij op zaal voor de ochtendronde en 's avonds om halfacht is er de avondronde. Het spreekt vanzelf dat de zaal voor die gelegenheid keurig op orde moet zijn. Ziezo, u bent nu zo'n beetje op de hoogte. U kunt nu naar uw kamer gaan om uw jas en hoed op te hangen en uw valies uit te pakken. Als u zich in uniform heeft gestoken zie ik u weer in de eetzaal terug, waar ik u aan de andere zusters zal voorstellen. Om drie uur is het middagmaal van de zusters die geen wachtdienst hebben. Ik zie u dan weer.'

Het onderhoud was afgelopen en Anne beklom de trappen naar de zolder. Nog voor ze boven was, hijgde ze licht, en in een flits besefte ze dat al dat traplopen haar nog zwaar zou vallen als ze moe was van de dienst. Zusters mochten natuurlijk niet zonder een gegronde reden de lift nemen en vermoeidheid was hoe dan ook geen excuus.

Het was kil en tochtig in het onverwarmde kamertje, maar daar lette Anne niet op. Het was maar beter om niet onnodig tijd te verliezen, dat had ze nu al begrepen. Zuster Den Hoed verwachtte haar zometeen weer beneden.

De tijd vloog om, vond Anne. Het uniform voelde wat onwennig, en haar haren glad krijgen was een ware crime, maar ten slotte was ze toch gereed om naar beneden te gaan. Ondanks zichzelf was ze erg nerveus toen ze de eetzaal binnenstapte. De namen van de zusters aan wie ze werd voorgesteld, vergat ze meteen weer, maar ze zou ze wel leren onthouden. Het middagmaal werd lang niet zo rustig en uitgebreid gebruikt als ze thuis gewend was, maar dat begreep ze wel. Zusters hadden behoefte aan voedzame kost en niet aan lif-lafjes. Bovendien was dit geen luxehotel, maar een ziekenhuis. Zodra ze haar bord leeg had, bracht zuster Den Hoed haar naar de zaal waar ze voorlopig werkzaam zou zijn. Vrouwen-intern bleek die te heten. Ze hoopte dat ze morgenvroeg de weg nog zou weten in dit immense gebouw!

Het was een grote zaal, met bedden aan weerszijden, vierentwintig in totaal. Voor die zaal was er één gediplomeerde verpleegster beschikbaar met hulp van drie leerlingen. Een van die leerlingen zat in de wacht, een had keukendienst, de derde had zaaldienst. Lang niet op alle zalen waren voldoende leerlingen beschikbaar en de gediplomeerde zusters hadden elders hun opleiding genoten. Daarom waren er nog veel ouderwetse oppassers en wakers werkzaam. Oppassers en wakers, mannen en vrouwen, hadden nooit enige opleiding gevolgd, al begreep Anne best dat er niet alleen ruwe mensen van laag allooi waren, maar ook mannen en vrouwen die weliswaar uit de arme buurten kwamen, maar het toch goed bedoelden met de zieke mensen die aan hen werden toevertrouwd.

Om de ijzeren bedden hingen paarse gordijnen, onder het voeteneinde van elk bed stond keurig een stoel geschoven. In het midden van de zaal stond een tafeltje voor de zuster en er stond een andere tafel naast met allerlei vreemde zaken erop, die voor een nieuweling als Anne even raadselachtig als griezelig waren. Met een lichte huivering zag ze dat er een kast was die op slot kon, waarin de medicijnen konden worden opgeborgen. Achter de paarse gordijnen waren allerlei stemmen te horen.

‘U kunt hier blijven om wat wegwijs te worden,’ zei zuster Den Hoed nog, en plotseling stond Anne eenzaam en verloren in de ziekenzaal, niet wetend wat te doen. Er was geen zuster te zien. Opnieuw huiverde ze. Anne wist simpelweg niet waar ze naartoe moest gaan.

Even, heel even maar, moest ze haar opkomende tranen wegslikken. Wat werd er op dit moment precies van haar verwacht? Hulpeloos keek ze om zich heen. Ze voelde zich verloren en was op dat moment niet in staat ook maar een voet te verzetten. ‘Kom maar hier, kind,’ klonk ineens een zachte stem uit een van de kribben, zoals de bedden werden genoemd. ‘Ik lig hier al zo lang dat ik je wel wegwijs kan maken.’

Aarzelend liep Anne naar het bed toe waaruit de stem kwam. Er lag een magere vrouw in, haar haren waren grijs, haar gezicht zag er bleek en ingevallen uit, haar ogen hadden een doffe en berustende blik. Haar handen waren ooit gewend geweest hard te werken, daar droegen ze nog steeds de sporen van, hoewel ze er nu wit en krachteloos uitzagen en gevouwen op het smetteloos witte laken rustten.

‘Uit jou zal zeker een goede verpleegster groeien,’ zei de vrouw, en haar ogen kregen zelfs een beetje glans. ‘Dat kan ik nu al zien. Als je hier zo lang ligt als ik, krijg je daar kijk op, weet je.’ Nu plooide zich zelfs een schaduw van een glimlach om haar mond.

‘Dank u,’ zei Anne terwijl ze weer iets van haar zelfvertrouwen terugvond.

‘Zie je wel. Je bent lief.’ Eindelijk lachte de vrouw, ze toonde daarbij een reeks bruine tanden met meerdere gaten ertussen.

Anne slikte. ‘Ik zal er zeker mijn best voor doen om een goede pleegzuster te worden.’

Even later was Anne aan het werk. Dat leek vanzelf te zijn gegaan, na een korte uitleg van de vrouw over werkjes die altijd wel gedaan moesten worden, maar waar de zusters soms zo weinig tijd voor hadden. Voor Anne het goed en wel besefte, smeerde ze pleisters, en nauwelijks een minuutje later haastte de zaalzuster zich voorbij. Die bleef pardoes staan en er volgde een gehaaste kennismaking. Prompt wenkte ze Anne om haar te helpen met het aanleggen van de thermometers. Anne lette goed op en het volgende halfuur liep ze als een volleerde pleegzuster van bed naar bed, kennismakend met de patiënten. De meeste vrouwen die in het ziekenhuis lagen waren er, zoals ze verwachtte, slecht aan toe, maar ze wist dat dergelijke vrouwen zich pas naar het ziekenhuis lieten brengen als ze werkelijk doodziek waren. Ziekenhuizen hadden altijd een slechte naam gehad onder de mensen. Het gezegde luidde dat naast de dokter altijd de dood wandelde. Er

was ook een teer wiegenkindje op zaal. Bovendien lagen er twee krankzinnige vrouwen die hier langdurig verpleegd werden. Deze patiënten waren vaak lastig en bezorgden de zusters dan handenvol werk. Nu Anne zo onverwacht druk bezig was, vloog de tijd om. Ik ben gelukkig, flitste het op een gegeven moment door haar heen, toen ze keer op keer met 'zuster' werd aangesproken. Nu ben ik eindelijk wat ik zo lang heb willen zijn, waar ik zo veel moeite voor heb moeten doen om het te mogen worden.

Ineens was het halfacht en werd er koortsachtig gewerkt om de zaal in orde te maken voor de doktersvisite. De geneesheer-directeur betrad de zaal, met in zijn kielzog een paar andere doktoren. Natuurlijk werd Anne aan hen voorgesteld, maar ze was zo zenuwachtig dat ze nauwelijks oplette. Ze was bovendien moe en flauw van de honger. Maar precies om acht uur kwam de wachtzuster en niet veel later was ze met de anderen in de eetzaal voor het souper. Nu begreep ze beter dan vanmiddag waarom hier zo snel gegeten werd. Je had gewoon vreselijk veel honger na het harde werken.

Opnieuw beklom Anne alle trappen. Zoals ze vanmiddag al had gevreesd, was dat een hels karwei als je moe was van het werk. Eenmaal boven ging Anne even hijgend op haar bed zitten. Het meisje met wie ze haar kamer moest delen, was er nog niet, en daar was ze blij om. Plotseling begreep ze dat dit gebrek aan privacy een van de dingen was waaraan ze maar moeilijk zou kunnen wennen.

Dan las ze zichzelf de les. Had ze dan een luxeleventje verwacht als pleegzuster? Nee toch? Als ze verwend wilde worden had ze thuis moeten blijven.

Anne zuchtte diep en schopte haar schoenen uit. Daarna keek ze eens nauwkeuriger om zich heen. De zolderkamertjes lagen in een dubbele rij aan de gang. Het ziekenhuis stak boven de omringende gebouwen uit. Nu, in de winter, was het hierboven bitter koud, want verwarming was er niet op zolder. Anne werd overvallen door een nieuw moment van ontmoediging en vreesde dat het hier in de zomer even heet zou zijn als het er nu koud was. Opnieuw vermande ze zich. Kom, kniezen was iets wat ze niet moest doen. Het was gewoon een kwestie van even wennen, daarna zou ze in dat gebrek aan comfort niet eens erg meer hebben. Ze zou nog wel aan meer dingen even moeten wennen, daar kon ze zich nu maar beter vast op instellen.

De kamertjes waren gehorig, ontdekte ze. Klein waren ze ook, maar het betekende toch dat ze een plekje had dat van haarzelf was. Ze had een kast waarin ze haar kleren begon op te bergen en er was een tafel-

tje met een lampetstel erop. Er zat geen water in de kan. Ze begreep al dat ze daar zelf voor zou moeten zorgen. Er lag zeil op de koude vloer en zelfs voor het bed was niet het kleinste kleedje te bekennen. Ook stond er een stoel aan het voeteneinde van haar bed, zo'n ongemakkelijk model precies zoals op de ziekenzalen stond. Er was een nachtkastje waarin ze haar bijbeltje wegborg; haar handschoenen en een portret van haar ouders zette ze erbovenop. Voor haar hoedendoos was nergens anders plaats dan onder het bed, dus dat moest dan maar. Aan een haak hing ze haar waszakken op. Eigenlijk vond ze het niet zo prettig dat ze daar twee weken lang haar gebruikte wasgoed in moest verzamelen, maar het was niet anders.

Ze had toch geweten dat je als pleegzuster dergelijke dingen kon verwachten? Niet meer aan denken dus. Wat deed het ertoe dat ze een gezellige sprei op haar bed miste? Was dat belangrijk? Natuurlijk niet. En ook niet dat ze het kamertje eigenlijk maar kil en ongezellig vond. Verwachtte ze dan dat ze zo veel vrije tijd zou hebben om hier door te brengen? Ze wist immers wel beter! De tijd dat ze hier was zou ze zo moe zijn, dat ze meestentijds zou willen rusten of slapen. Er was een klein kantelraampje dat overdag een beetje licht gaf, maar het licht was onvoldoende om bij te lezen of te handwerken, dat had ze vanmiddag al bemerkt. Nu brandde de enige lamp die de kamer rijk was, een gasbek met een bijna onzichtbaar vlammetje, dat nu in het donker wat hoger was opgedraaid.

Anne ging op zoek naar een toiletemmer en een kraan waar ze de lampetkan met fris water kon vullen. Ineens had ze ontzettende behoefte om zich lekker te kunnen wassen en omdat ze nog steeds alleen was, wilde ze dat doen voor er anderen kwamen. Eraan wennen om die intieme handelingen te verrichten waar anderen bij waren, kwam later wel. Ze vond ten slotte een fonteintje waar ze de kan kon vullen en waar ze later het gebruikte water weg zou kunnen gooien. Anne was weer helemaal opgemonterd toen ze tien minuten later, huiverend van de kou maar schoon in haar warme flanellen nachtjapon, onder de dekens kroop. Bijna op hetzelfde moment ging de deur open.

'Hallo.'

Anne kwam overeind. Verlegen staarde ze naar het blonde meisje dat haar onderzoekend aankeek.

'Jij bent de nieuwe.'

Sprakeloos knikte Anne. Dan hervond ze zichzelf en kwam ze uit bed om de ander de hand te schudden. 'Anne van Heijnoordt.'

'Rosalie Overduijne. Kruip maar snel terug in je warme bed. Straks krijg je nog kramp in je voeten op dat koude zeil.'

Anne glimlachte. 'Bij ons thuis woont alleen de meid zo gespeend van comfort.'

Rosalie grinnikte onbekommerd en ging op een van de andere bedden zitten. 'We zijn weliswaar dames,' zei ze met een stem vol humor, 'maar hier leven we niet alleen op zolders zoals meiden dat doen, we doen ook het werk van meiden. En dat nog wel geheel vrijwillig. Het kan niet anders of er is een steekje aan ons los. Kom, laat je door dit alles niet ontmoedigen. Nee, zeg maar niets. Ik ben nog niet zo lang hier dat ik mijn eigen eerste dag vergeten ben. Waarschijnlijk heb jij er net als ik al tijden van gedroomd om pleegzuster te worden.'

'Precies,' knikte Anne. Haar kille bed begon eindelijk aangenaam warm te worden. Rosalie leek haar een aardig meisje. Ze konden niet veel in leeftijd schelen. 'Ik wil niets liever dan leren hoe ik zieke mensen en gewonden liefdevol kan verplegen, hoe ik de wanhopigen kan troosten en angstige mensen bemoedigen kan.'

'Toe maar,' grijnsde Rosalie, en de spot in haar stem was nu absoluut onmiskenbaar.

'Jij niet dan?' vroeg Anne terwijl ze de ander nu een tikkeltje onzeker aankeek.

'Ik kom uit een doktersfamilie, weet je. Ik ben niet zo onnozel als jij.'

'O. Dank je wel, zeg.'

Rosalie lachte vriendelijk. 'Toe, dat moet je je niet aantrekken. Maar ik voel me wel gedwongen om je te waarschuwen. Stel je de zaken niet al te mooi voor, Anne, dan word je ook niet teleurgesteld. Ga er maar van uit dat je gedurende de opleiding keihard moet werken en dat de studie maar een klein onderdeel vormt van je opleiding tot pleegzuster. Dat beantwoordt meer aan de realiteit. Op welke zaal hebben ze je geplaatst?'

'Vrouwen-intern.'

'Dat is niet eens zo slecht om mee te beginnen.'

'Nee? Waar zit jij?'

'Mannen. Kerels die ziek zijn, maar ook afschuwelijke gewonden uit de havens en kerels die helemaal van de wereld zijn als gevolg van langdurige en aanhoudende dronkenschap. Delirium heet dat. Kijk niet zo geschokt, Anne. Het ergst zijn de kerels die beginnen op te knappen en weer zin krijgen in een vrouw. Die worden handtastelijk en dan moet je ze soms een flinke mep op hun grijpgrage vingers verkopen. Bloos niet zo, lieverd.'

'Ik doe mijn best,' mompelde Anne met neergeslagen ogen. 'Mijn

vader vindt het erg onbehoorlijk dat mannen door vrouwen verpleegd moeten worden.'

'Zo denken veel mannen erover. Wat doet je vader?'

'Hij is notaris.' Anne ging zitten, met de warme dekens zorgvuldig om zich heen geslagen, en vertelde over thuis, over haar ouders en broertje, over het oude stadje waar ze was geboren en opgegroeid, zo heel anders dan de stad hier met al zijn drukte. Daarna was het Rosalies beurt en vernam Anne dat ze het zolderkamertje vooralsnog slechts met zijn tweeën hoefden te delen, maar dat het wel waarschijnlijk was dat er snel meer leerlingen in het ziekenhuis zouden worden aangenomen.

'Gezellig,' verzuchtte Anne na een tijdje, en ze merkte dat ze al slaperig begon te worden, maar het gaslicht brandde nog hinderlijk en daar konden ze zelf niets aan veranderen. De lampen werden centraal hoger of lager gedraaid.

'Zolang we maar gedempt spreken,' gniffelde Rosalie, die zich ook gereed begon te maken voor de nacht. 'Als de juffrouw ons hoort, zwaait er wat, maar toen ik naar boven kwam, was ze druk bezig in de keuken.'

'De juffrouw?'

'Van haar mogen we hierboven niet praten.'

'Niet?'

'Discipline gaat bij haar voor alles. Zuster Den Hoed is ook streng, maar zij is wel rechtvaardig. Zij is een gediplomeerde zuster van de allereerste garde en heeft het allemaal zelf meegemaakt. Dat maakt toch verschil. Weet je dat zuster Den Hoed behoorde tot de allereerste meisjes die een paar jaar geleden een diploma kregen? Als ik de juffrouw zeg, dan bedoel ik de huishoudster. Ze doet alsof ze een halve dokter is, maar heeft nooit enige opleiding genoten.' Minachting klonk in Rosalies stem door, maar ook een ondertoon van ontzag. Het was duidelijk dat de juffrouw er de wind onder had bij de zusters.

Anne geeuwde. Nu waren er in andere kamertjes ook geluiden te horen van meisjes die zich wasten en zich klaarmaakten om naar bed te gaan. Rosalie was overgegaan op een nauwelijks verstaanbare fluistertoon. 'Ben je moe?'

'Ontzettend. Hoe laat gaat dat afschuwelijke licht uit?'

'Elf uur. Probeer maar vast te slapen, Anne. Morgen is het vroeg dag.'

'Hoe laat staan we hier op?'

'Kwart over zes. Dan gaat het licht weer branden. Welterusten, Anne.'

'Ja, welterusten, Rosalie.'

Maar hoe moe Anne ook was, slapen deed ze niet voordat eindelijk dat hinderlijke gaslicht was gedoofd.

Hoofdstuk 3

Plotseling zat Anne geschrokken rechtovereind in bed. Buiten was het nog aardedonker. Een doordringende bel verscheurde de stilte.

'Wat is dat?' hakkelde ze een beetje bibberig.

'Het is zes uur. Dat betekent heel even wakker worden, dan opstaan en je haasten,' liet Rosalie onverschrokken weten. 'De gaslamp gaat zo weer aan.'

Zodra het licht weer was opgegloeid, sloeg de ander de dekens terug. 'Als ik ook maar even langer blijf liggen, val ik weer in slaap. Dat is me één keer gebeurd, maar geloof me, dat gebeurt dus geen tweede keer. Lekker geslapen, Anne?'

Het meisje verwonderde zich over zo veel opgewektheid op dit vroege uur. Ze ging zitten en keek naar Rosalie. De gasvlam was zo spaarzaam opgedraaid dat de meisjes net voldoende licht hadden om elkaar te kunnen zien. Anne had nu al een vreselijke hekel aan dat licht, dat ging branden en werd gedoofd zonder dat je daar zelf ook maar enige invloed op had. Zuchtend sloeg ook zij de dekens opzij.

Kwart over zes. Ze zou zich moeten haasten. De ijzige kou kreeg haar onmiddellijk in zijn greep en het meisje huiverde. Haastig en half op de tast zocht ze haar kleren bij elkaar. Nogmaals geeuwde ze hartgrondig, want dat ze lekker geslapen had, zou ze met geen mogelijkheid kunnen beweren. Help, haar tenen trokken gewoonweg krom van de kou op die ijzige vloer.

Toen rechtte Anne haar schouders. Ze wist immers wat er van haar werd verwacht. De kamer die ze met Rosalie deelde, moest opgeruimd achtergelaten worden als ze zometeen naar beneden ging om te ontbijten. Op de stoel of het tafeltje mocht niets meer rondslingeren. Het bed moest afgehaald zijn en weer opgemaakt, tijd om het beddengoed te laten luchten was er niet en ze bedacht dat dat evenmin erg fris was, zeker niet in een ziekenhuis waar reinheid zo hoog in het vaandel stond. Ze kregen weliswaar elke week een schone kussensloop, maar tevens slechts één laken, zodat je het bovenlaken nog een week onder moest gebruiken. Als ze naar beneden gingen, mochten de kamertjes niet afgesloten worden. Even moest Anne zuchten, daarna riep ze zichzelf krachtig tot de orde. Ze zou haar gedachten beter onder con-

HANNA UIT DE GORZEN

Hoofdstuk 1

Een blond meisje van een jaar of zeven baande zich een weg door de dichtbegroeide rietlanden. Haar klompen vol gaten zogen zich steeds opnieuw in de bagger vast, maar ze wist niet beter. Haar jurkje was op meerdere plekken gescheurd en op nog veel meer plaatsen eindeloos versteld. Welke kleur de stof oorspronkelijk had gehad, daar kon een willekeurige voorbijganger slechts naar raden. Hanna Lageweg hief luisterend haar blonde krullenkopje op.

'Hanna, thuiskomen!!! Meteen!'

Het meisje haalde haar schouders op. De roerdomp zou zich ook vandaag weer niet laten zien, maar morgen was er immers weer een dag? Opoes stem had dringend geklonken. Ze zocht met haar vroegwijze blauwe kinderogen de lucht af. Nee, geen ooievaar te zien. De ooievaar moest immers bij moe komen? Daarom was ze vanmorgen al vroeg naar opoe gestuurd. Ooievaars hielden er niet van als er te veel volk in huis was, had opoe gezegd. De kleine Hanna begreep nauwelijks wat het allemaal inhield, al had vader gezegd dat de ooievaar misschien een klein broertje of zusje mee zou brengen. Totnogtoe was Hanna enig kind gebleven, tot verdriet van vader, die nu hoopte eindelijk de zoon te krijgen waar hij al acht lange huwelijksjaren op wachtte.

Opoes gezicht stond strak. 'Ik breng je naar tante Paula,' zuchtte ze, terwijl ze haar pijnlijke rug wreef. 'Je moeder is ziek en ik moet naar haar toe.'

Het meisje knikte. Opoe werd vaak geroepen als er mensen ziek waren. Dat wist ze. Dat kwam omdat ze met de helm geboren was en veel van kruiden wist. Hanna zelf was ook met de helm geboren en opoe zei zo nu en dan dat ze ook de gave had, maar Hanna had er geen idee van wat daarmee bedoeld werd. Ze dacht daar ook niet verder over na. Zo nu en dan ging ze met opoe mee, kruiden plukken waar later drankjes en poeders van gemaakt werden. Soms mocht ze opoe daarbij helpen. Ze hield net als haar grootmoeder veel van de natuur en wist van een heleboel planten nu al bij welke ziekte die gebruikt konden worden.

Haar vader vond dat alles maar niets. Zeven jaar was de kleine Hanna en moest ze soms net als zijn moeder haar leven lang met de vinger worden nagewezen, omdat de mensen van haar zeiden dat ze

een heks was? Het was al erg genoeg dat opoe als zodanig werd gezien; Teun Lageweg wist beter dan wie dan ook, dat zowel zijn vrouw als zijn dochter door menige dorpeling werd nagewezen, altijd verdacht van zwarte kunsten.

'Kan ik niet alleen blijven en hier op u wachten?' probeerde Hanna nog, want tante Paula was oud en streng, en ze zou wel weer mopperen op haar kapotte kleren en klompen. Tante was een zus van opoe, ze had zelf nooit kinderen gekregen en vond de kinderen van anderen maar lastposten. Oom Stoffel werkte als klerk bij de notaris, tante voelde zich daarom ver verheven boven de arbeidersstand waartoe ook Hanna behoorde. Haar vader werkte als losse knecht bij de boeren van het dorp als deze om arbeidskrachten verlegen zaten. In de zomer was er meestal wel werk, maar in de wintertijd was dat maar al te vaak anders. Dan was er kou en honger, dan was moe vaak ziek en pa meestal dronken. Hanna huiverde. Misschien zou vader ophouden met drinken als ze een broertje had? Opnieuw speurde het meisje met haar ernstige blauwe ogen de lucht af. Nee, nog steeds geen ooievaar te zien. Die had vast wat anders te doen, zoals kikkers en muizen vangen om zijn eigen jongen te voeden. Hoe zou opoe zo zeker weten dat de ooievaar tijd had om bij hen op bezoek te komen?

Ze werd bij de arm gegrepen en half meegesleurd. Gewoonlijk had opoe nooit haast, maar nu stond de altijd zo vriendelijke mond strak en bezorgd. Hanna werd er stil van. Er was iets mis, dat voelde ze. Zonder een woord van protest stapte ze een dik kwartier later de deur binnen bij tante Paula.

Die had geen aandacht voor het stille kind met de ogen die dwars door een mens heen leken te kijken. 'Het gaat niet best met Geertje, wel?' vroeg tante bezorgd.

'Nee, eigenlijk zou de dokter moeten komen, maar ja, die heeft wel wat beters te doen.'

'Ik zou hem toch maar laten roepen, Hanna. Hij wordt immers betaald om arme mensen kosteloos te helpen?'

In 1860 was er nog maar net een dokter op het dorp gekomen, een nieuwigheid waarvan de meeste dorpelingen niet veel moesten hebben, maar toegegeven, hij kon bloedende wonden keurig verbinden, beter dan de barbier, die dat tot voor kort had gedaan. Beter zelfs dan opoe Lageweg, en de mensen hoefden niet langer naar de oude man die de mannen schoor en knipte en ook nog wat centen verdiende als chirurgijn. Hij maakte wonden dicht en meestal was zijn enige geneeswijze, als mensen ziek werden, om ze ader te laten. Bovendien had de deftige dokter hele akelige tangen, daar waren alle vrouwen

bang voor, maar bij zware bevallingen hadden die tangen al meerdere kraamvrouwen het leven gered en daar moest de eenvoudige plattelandsbevolking toch wel aan wennen.

De tangen kwamen er inderdaad aan te pas, die warme augustusdag waarop Geertje Lageweg beviel van drie doodgeboren jongetjes en daarbij zelf het leven liet vanwege ernstig bloedverlies dat noch haar moeder, noch de jonge dokter kon stelpen.

Een drieling was een grote zeldzaamheid en dat alleen al was meer dan genoeg aanleiding tot praatjes, die nu eenmaal rondgingen in elk plattelandsdorp en natuurlijk ook elders. Dat een kraamvrouw bij de bevalling stierf, was helaas maar al te gewoon. Daar konden de dorpelingen van het Hoeksche Waardse dorp aan het Haringvliet zich niet bijzonder over opwinden. Dat de kleine Hanna alleen achterbleef met een vader die vanaf die dag nog vaker dronken was dan daarvoor, was ook al niets bijzonders. Geen wonder dat het meisje daarna meestal bij haar grootmoeder te vinden was, die een bouwvallig krot bewoonde in de gorzen, de rietlanden en natte weilanden die gelegen waren aan de brede rivierarm die ver in het land doordrong. Hanna uit de gorzen, zo heette de oude vrouw in de volksmond, en de kleine meid, die immers naar haar was vernoemd, kreeg dezelfde naam toebedeeld. Kleine Hanna uit de gorzen.

Als het kind die winter in het dorp kwam, werd ze met de vinger nagewezen. De meeste mensen waren in hun hart bang voor opoe Lageweg en zonder te willen toegeven waren ze dat ook voor het zevenjarige meisje met haar helderblauwe, doordringende ogen. De oude Hanna uit de gorzen kon meer dan rechtuit, zoals de volksmond zei over iemand met verstand van kruiden en helderziende gaven. Hanna besefte nog niet dat het feit dat ze de gedachten en gevoelens van mensen zo gemakkelijk door had, het beste bewijs was dat ook zij op een dag hetzelfde zou kunnen als de oude vrouw met wie ze nu samen in een bouwvallig krot woonde, ver van de mensen vandaan, dicht bij het water en omringd door de stilte van de natuur. Ze kreeg voor het eerst een hekel aan school, maar opoe stond erop dat ze er elke dag opnieuw naartoe ging, in tegenstelling tot veel andere arbeiderskinderen. Het was er tenminste warm, met de brandende kachel in het schoollokaal, bromde ze dan. In hun schamele hut was het meestal vochtig en kil en opoe moest vaak weg naar zieke mensen. Daar kreeg ze een paar centen voor, een kip die de nek was omgedraaid, een paar eieren of wat aardappelen en groenten. Zo konden grootmoeder en kleindochter overleven in de armoedige bouwval die hun tot woning diende.

Hanna's mond lachte niet vaak meer, in de winter die volgde op de dood van haar moeder. Ze lachte helemaal niet meer, toen Teun Lageweg in november van de ene dag op de andere wegtrok uit het dorp om te gaan varen, een reis naar de Oost, naar Indië helemaal, aan de andere kant van de wereld. Hij had zijn moeder simpelweg gevraagd voor de kleine meid te zorgen tot hij terugkwam, al wist hij niet wanneer dat zou gebeuren. Hij dacht over een jaar of twee. Hij had Hanna's schamele bezittingen in een bundel meegebracht en dat was het dan. Weg was hij, lopend naar de beurtschipper in Oud-Beijerland om vandaar naar Rotterdam te zeilen, waar de grote schepen op hem wachtten. Er werd dagenlang over niets anders gepraat en Hanna werd steeds vaker met de vinger nagewezen.

Op school werd ze al voor sinterklaas op een vreselijke manier gepest. Kinderen zongen haar na als ze langs haar heen liepen, ze probeerden haar stiekem beentje te lichten, gaven haar onverwacht een stomp of, nog het allerergste, ze negeerden haar alsof ze niets meer dan lucht was. Sommige kinderen waren duidelijk bang voor Hanna, omdat ze meenden dat het kleine meisje alleen maar duivelse kunsten van haar grootmoeder leerde en daar kon natuurlijk niets goeds van komen. Dominee bemoeide zich niet veel met de armelui in zijn gemeente, en de gaven van de oude Hanna beschouwde hij zonder meer als duivels. Kleine Hanna werd in enkele maanden tijd een verschoppeling.

Soms, als ze 's avonds huiverend onder de oude deken lag die veel te weinig warmte gaf in de gure hut waarin de wind bijna vrij spel had, verlangde ze hartstochtelijk terug naar de tijd van een paar maanden geleden, toen haar moeder nog geleefd had. Ja, ook toen kwam het voor dat ze met een hongerige maag naar bed moest, maar dat was het ergste niet. Moe was nooit te beroerd om haar even op schoot te nemen en samen met haar liedjes te zingen. Ze waren arm geweest, maar dat viel niet op in een dorp dat juist rijk was aan arme mensen.

Tot groot verdriet van haar grootmoeder veranderde het zonnige kind tijdens die winter in een stil en teruggetrokken meisje, dat het liefst in de rietlanden bleef en slechts met de grootste moeite kon worden bewogen naar het dorp te gaan, naar school. Soms moest ze onderweg poeders of een drankje afleveren, aan mensen die opoe daarom gevraagd hadden. Dan moest ze buiten blijven staan, terwijl de mensen schichtig het gebrachte van het arme kind aannamen, bang voor haar alsof ze een verschrikkelijke besmettelijke ziekte bij zich droeg, zoals de pokken of cholera, ziekten die nog steeds in de

streek voorkwamen en die zelfs grootmoeder niet kon genezen.

Toch ging zelfs die verschrikkelijke winter weer voorbij. Hanna dwaalde net als vroeger langs het water, volgde de paadjes in het riet, observeerde vogels die aan het broeden gingen, keek naar de opkomende kruiden en ging al snel met opoe op stap om ze te snijden. Ze leerde dat voorjaar van heel veel kruiden hoe ze gebruikt konden worden tegen allerlei kwalen. Ze leerde een zalf maken van smeerwortel, ze leerde dat wilgenbast de pijn kon verlichten, ze leerde dat het heel gezond was om de bladeren te eten van de net opkomende paardebloemen, molsla werden die genoemd. Pienter was ze, zei opoe vaak met trots.

Er kwam een brief van haar vader uit een onbekende havenstad, waar zijn schip had aangelegd. Hij stuurde een paar centen mee, zodat zijn moeder een lap stof kon kopen om er voor de kleine Hanna nieuwe kleren van te maken. De vodden, anders kon ze het niet noemen, van de oude jurk waren met geen mogelijkheid meer te herstellen en die kleren waren Hanna bovendien te klein geworden. Te kort vooral, want het meisje was maar mager en had grote kringen onder haar ooit zo mooie blauwe ogen. Opoe zag het allemaal met lede ogen aan, maar meer dan ze deed, kon ze niet doen. Het was moeilijk geweest om te overleven toen ze nog alleen was geweest. Het was nog moeilijker om aan voldoende eten te komen nu er een opgroeiend kind was waar ze voor moest zorgen. Ze miste haar zoon meer dan ze wilde toegeven, en was bang voor de dingen die hem daar aan de andere kant van de wereld konden overkomen. Ze moest vechten tegen de gedachte dat ze hem nooit meer terug zou zien. Ze was oud en ze was moe. Maar wat moest ze anders? Ze hield van Hanna. Het meisje gaf haar op haar oude dag toch weer een doel in haar leven. Ze dacht er altijd weer aan dat, als zij niet meer voor het kind kon zorgen, het meisje alleen nog terecht zou kunnen bij haar kille zuster Paula. Daar zou het kind nooit kunnen aarden.

De vijandigheid van het dorp zou na verloop van tijd wel weer betijen. De mensen waren bang van helderziende gaven, dat was al eeuwenlang zo. Maar werden in vroeger tijden vrouwen met de gave zoals zij die had, grif op de brandstapel gezet, dat was gelukkig voorgoed voorbij. Uiteindelijk draaiden mensen altijd bij als ze haar nodig hadden. Als ze met haar handen hun pijn kon verlichten, waren ze daar dankbaar voor, ook al wilden ze dat tegenover niemand bekennen. Te veel mensen hadden haar op een bepaald moment in hun leven nodig. Bovendien wilde ze lang genoeg in leven blijven om haar kennis over te kunnen dragen op haar kleindochter, om het meisje te leren hoe

ze met haar aangeboren gave om moest gaan.

Opoe Lageweg wist beter dan wie ook, dat Hanna net als zijzelf met de helm geboren was en de gave had geërfd. Niemand anders maakte zich zo veel zorgen om het gevoelige meisje als de oude vrouw uit de gorzen, die maar al te goed wist wat het was, om je leven lang met de vinger te worden nagewezen.

De eerste voorjaarswarmte verdreef eindelijk de kou uit het bouwvallige huisje. Net toen de beide mensen dachten dat het ergste leed geleden was, werd opoe Hanna ziek.

Het kon niet anders, of Hanna moest thuisblijven van school. Alsof ze van haar leven nooit anders had gedaan, verzorgde ze de zwaar zieke vrouw, die na een verwaarloosde kou met een longontsteking in de bedstee kwam te liggen. Gelukkig wist ze al dat koorts kon worden bestreden met het aanleggen van azijnsokken en mosterdomslagen, ze kon opoe koude afwassingen geven en versterkende bouillon laten drinken. Ze haastte zich na twee dagen naar het dorp om tante Paula te vragen of die alsjeblieft wat levensmiddelen voor hen wilde kopen, want er was geen geld meer en opoe verzwakte snel door de hoge koorts. Natuurlijk was tante niet zo harteloos dat ze niet bij haar zuster ging kijken, want longontsteking was nu eenmaal een vaak dodelijke ziekte, en dat een meisje dat nog maar een paar weken geleden acht jaar was geworden alleen de zorg moest dragen voor zo'n zwaar zieke oude vrouw, was iets dat in het dorp aanleiding zou geven tot nieuwe kletspraat over beide Hanna's uit de gorzen. Dus verscheen tante in de hut, met een warme deken en een mand gevuld met eten.

Ze zat een paar uur naast de bedstee toen de uitgeputte Hanna, na twee volle nachten waken, sliep. Tantes mond was een strakke streep en Hanna voelde feilloos aan dat de vrouw slechts hielp met grote tegenzin. Zoals wel vaker gebeurde, was het net of ze de gedachten van de ander kon lezen. Als opoe stierf, zou zij voor het kind moeten zorgen en dat was het laatste waar ze zin in had. Ze schaamde zich al bijna levenslang voor haar vreemde zuster en het feit dat het meisje al net zo handig begon te verplegen als haar grootmoeder, maakte haar onrustig.

De komende dagen nam ze dan ook haar deel op zich om haar zieke zuster zo goed mogelijk te verzorgen, ook al omdat de mensen in het dorp er toch schande van zouden spreken als ze dat niet zou doen, en oude Hanna over zou laten aan de zorgen van een veel te jong kind.

De kleine Hanna sliep overdag een paar uur en waakte 's nachts bij de bedstee, in de spannende dagen die volgden. Toen de crisis dich-

terbij kwam en de koorts ondanks azijnsokken en andere middelen, ondanks het aftreksel van wilgenbast en alle kennis die het meisje had, torenhoog was opgelopen, verscheen onverwacht de nieuwe dokter in de hut, gewaarschuwd door tante Paula. Het meisje schrok zich een ongeluk van die grote, baardige man, die nog jong was en zijn patiënten bezocht op een woest uitziend paard. Tegen longontsteking kon ook hij niet veel beginnen. Hij kon niet anders dan constateren dat in de hut het beddengoed van de oude vrouw schoon was en haar nachtjapon ook.

Hij kneep het meisje bemoedigend in de wang, nadat hij gerustgesteld was door de dingen die hij constateerde met zijn scherpe blik. 'Je hebt tot nu toe heel goed voor je opoe gezorgd, kleintje. Nu is het afwachten of ze door de crisis komt, en alles is de komende dagen in de handen van de Heer. Jij noch ik kan meer voor je opoe doen dan bidden.'

De grote blauwe ogen in het bleke gezichtje keken hem onderzoekend aan. Haar stem klonk ouwelijk. 'Opoe heeft geen centen om u te betalen, mijnheer dokter.'

'Dat hoeft ook niet. Ik krijg van de burgemeester een vergoeding om armlastige zieken te behandelen, ook al maken ze van dat recht geen gebruik. Helaas, want ik wil niets liever dan hen helpen.'

'Dat wil opoe ook altijd, mijnheer dokter.'

'Dat geloof ik best, lieve kind. Bid maar veel dat je lieve opoe mag blijven leven.'

'Dat zal ik zeker doen. Opoe heeft graag dat ik haar voorlees uit de bijbel, maar dat vind ik nog erg moeilijk. Tante doet het soms. Zelf zing ik liever psalmen voor haar, dat vind ze ook prettig. En dat de mensen niet graag naar u toekomen, moet u zich niet aantrekken, hoor, mijnheer dokter,' ging ze goedhartig verder tot plezier van de volwassen man. 'Ze vinden het evengoed moeilijk om opoe te vragen of die hen kan helpen. Ik denk dat dat komt omdat mensen zich schamen om ziek te worden. Dominee zegt immers altijd dat ziekte een straf is van God, dat mensen een ziekte krijgen omdat ze iets verkeerds hebben gedaan? Dan moeten er dus zonden zijn waarvoor mensen moeten boeten en daar voelen ze schaamte over.'

'Onzin. Zonden!' Hij schudde het hoofd. Natuurlijk wist hij best hoe deze eenvoudige boerenmensen dachten, maar hij wilde ze alleen maar helpen, meer niet! Met de meest oprechte bedoelingen in zijn hart was hij twee jaar geleden uit de grote stad naar dit dorp getrokken, waar mensen vóór zijn komst volledig medische zorg moesten ontberen.

‘De mensen vertrouwen het evengoed niet, mijnheer dokter,’ ging het meisje trouwhartig verder, blij eindelijk eens normaal met iemand te kunnen praten, anders dan met tante met haar scherpe stem vol op- en aanmerkingen. ‘Misschien moet dominee er maar eens over preken dat u er zo lang voor heeft geleerd om mensen te genezen?’

Hij glimlachte verrast. ‘Ik zal dat overwegen, lieve kind. Misschien vraag ik het dominee inderdaad vanaf de kansel eens een goed woordje voor me te doen, als ik daardoor beter in staat ben om de zieken te helpen. Vertel mij wat over bijgeloof en wantrouwen!’ Hij zuchtte hoorbaar, grinnikte opgewekt en keek het vroegwijze kind tegelijkertijd belangstellend en geamuseerd aan, zeker niet neerbuigend. Bij alles wat de mensen over de gave van de grootmoeder en ook van dit kind beweerden, moest hij vaststellen dat er zeker ook sprake was van een grote dosis gezond verstand. Als dit kind als jongen geboren was in een ander milieu, was ze pienter genoeg geweest, schatte hij, om zelf naar de universiteit te gaan en te studeren. Medicijnen misschien, er zou een goede arts uit voortgekomen kunnen zijn. Maar armeluiskinderen kwamen nooit op een universiteit terecht en meisjes al helemaal niet, dat was zelfs verboden. Hij vermande zich weer.

‘Naarmate ik meer mensen beter maak, zullen ze me uiteindelijk gaan vertrouwen, lief kind.’

‘Dat zegt opoe ook altijd, mijnheer dokter.’

‘Ze geeft jou een uitstekende opvoeding, dat zie ik wel. Pas maar goed op haar, kleintje. Ik kom morgen nog even langs.’

‘Tante Paula is er morgen weer, mijnheer dokter. Vandaag moest ze op verjaardagsvisite bij een zwager in Strijen.’

‘Probeer wat te slapen, meisje, ik denk dat de crisis vannacht komt en dan moet je wakker zijn, is het niet?’

‘Ja, mijnheer dokter. Dank u wel.’

‘Ik heb niet veel kunnen doen.’

‘Dat kan opoe ook niet altijd, maar ze probeert het wel.’

‘Ik ken de reputatie van jouw opoe. Misschien moest ze toch maar eens luisteren naar iemand die er jarenlang voor heeft gestudeerd.’

Hanna glimlachte vroegwijs. ‘Wij zien soms dingen, mijnheer dokter, dan weten we iets gewoon, zonder dat er geleerde zaken aan te pas komen, maar daarover heeft u nooit iets geleerd in uw boeken.’

‘Dat heb je niet van jezelf,’ meesmuilde de dorpsdokter geamuseerd. Hij mocht dit kind wel. Hij stond niet geheel afwijzend tegen volksgeneeskunde, want tot voor enkele jaren was er in dorpen als deze eenvoudig geen andere keuze geweest. Hij stond wél afwijzend

tegen dom volksgeloof, zoals het afweren van boze machten door je sokken voor het slapen gaan kruiselings voor de bedstee te leggen en nog een heleboel meer. Hij vond het dom als mensen door bleven lopen met ontstoken kaken, omdat ze dachten dat het dragen van een kastanje in hun broekzak de kiespijn zou verdrijven. Hij vond het ook dom dat mensen zó bang waren voor zijn onderzoeken, dat ze zich niet uit wilden kleden als hij hun borst wilde beluisteren of hun rug wilde bekloppen. Hij begreep de valse schaamte niet waarmee mannen hem beschuldigden onzedelijke handelingen te verrichten, als hij de vrouwen vroeg hun borst te ontbloten. De jonge man zuchtte licht. Hij, met zijn grondige opleiding in geneeskunst, had evengoed te vechten tegen bot volksgeloof als deze doodzieke vrouw met heel haar uitgebreide kennis van kruiden en huismiddelen.

Hanna keek de dokter na, toen hij het kronkelige pad tussen het oude riet van de vorige winter afgaloppeerde, zijn paard briesend en stampend, zijn blonde haren wapperend in de wind en zijn deftige hoed zorgeloos in een van zijn handen. Ze schudde haar hoofd en ging weer naar binnen om voor de zoveelste keer het bezwete gezicht van haar grootmoeder droog te deppen en op te frissen, en haar twee eetlepels te voeren van de versterkende bouillon.

Hoofdstuk 2

Opoe overleefde de crisis, die zich de volgende morgen al vroeg aandiende. Ze ijlde en sprak tegen geesten zoals die van haar eigen moeder. Hanna hoorde het kalm aan, tante Paula zat druk te bidden bij zo veel duivelse invloeden, die haar bang maakten.

Tante was uiteindelijk al biddend in slaap gezakt en hing scheef in de enige behoorlijke stoel die in de hut was te vinden, een stoel die ze zelf een vijftal jaren geleden had afgedankt als zijnde te zeer versleten om nog in haar eigen woning te kunnen blijven staan.

Hanna kwam terug van een korte wandeling naar de uitgestrekte waterplas zo dicht bij huis. Het was een gure maartdag. Er waren veel zieken in het dorp. Niezen, koorts, hoofdpijn en spierpijn. Zoals elk voorjaar waren er veel mensen ziek na de lange winter met alle gebrek dat in die maanden onvermijdelijk geleden werd, waardoor mensen verzwakten. Ze vond haar tante slapend, maar opoe had de ogen open en deze stonden zo helder als ze al een week lang niet meer waren geweest.

Op haar tenen sloop ze naar de bedstee, ze boog zich voorover en

voelde aan het voorhoofd van haar grootmoeder. Dat was niet langer gloeiend heet en bezweet. De ogen keken haar kalm en rustig aan. 'Ik heb de crisis achter de rug, kleintje.'

'Dus u weet wat u heeft gehad?'

'Natuurlijk, kindje. Ik ben dicht bij de dood geweest en zal een tijdje moeten herstellen voor ik weer ben opgeknapt, maar ik zal blijven leven.'

'Ik zal goed voor u zorgen, opoe, en ik ben zo blij!'

'Jij was al bang dat je naar je oudtante zou moeten, nietwaar? Ik ga nog lang niet dood, hoor! Je zult het echt met mij moeten doen.'

Eindelijk durfde Hanna te lachen.

'Ik ga de soep opwarmen. Tante breng elke dag versterkende groentesoep mee, met vlees erin en ook nog eens gehaktballetjes, daarvan laat ik u de bouillon drinken en de rest gebruik ikzelf als eten. Het is erg lekker, opoe, groentesoep met echt vlees erin.'

De oude vrouw knikte zichtbaar vermoeid. 'Zorg dat je op krachten blijft, meisje van me.' De oude, rimpelige hand met gesprongen nagelriemen en afgebroken nagels, streelde even over de dierbare blonde krullenkop. Juist op dat moment snurkte tante een paar keer luid en schrok prompt wakker van het kabaal dat ze zelf maakte.

Een week later was opoe weer zover opgeknapt dat ze korte wandelingetjes kon maken en natuurlijk moest ze op een aantal plekjes gaan kijken naar de opkomende kruiden. Weer een paar dagen later moest Hanna haar helpen de grond aan de rechterkant van het huisje los te werken, want opoe had de voorgaande zomer zaden verzameld van de meest gebruikte kruiden en die wilde ze nu dicht bij het huis laten groeien.

Soms hielp opoe even mee, maar veel kracht had ze nog niet. Het kleine meisje ook niet, maar samen schoten ze langzaam en toch heel zeker op. Toen er eind maart een paar warme voorjaarsdagen kwamen, leek bijna alles weer normaal.

Hanna moest weer naar school, toen opoe beter was. Ze deed dat met tegenzin. De meester dacht dat ze de lessen niet meer zou kunnen volgen nu ze zo lang niet op school was geweest, maar dat viel mee. In het algemeen dachten onderwijzers daadwerkelijk dat arbeiderskinderen heel wat minder goed konden leren dan boerenkinderen of jongelui uit de gegoede kringen. Daarnaast stonden ze er niet bij stil dat dit inderdaad vaak het geval was, maar dat dit voornamelijk kwam omdat juist die kinderen hard mee moesten werken om bij te dragen aan het broodnodige gezamenlijke gezinsinkomen. Voor en na schooltijd en al te vaak ook tijdens de schooluren, zodat ze

moesten verzuimen, wachtten hun vele taken en het eten thuis hield natuurlijk ook niet over. Hanna had echter totaal geen moeite met de verzuimde lessen. Ze kon heel goed rekenen, schrijven had ze zo veel mogelijk geoefend als opoe in de bedstee lag te slapen en lezen had ze genoeg kunnen oefenen in de bijbel; wat daarin stond was heel wat moeilijker te lezen dan de verhaaltjes uit het schoolboek.

Hanna was slim en pienter en het intellectuele gemak waarmee ze de schoollessen kon volgen, maakte dat ze opnieuw in het hoekje terechtkwam van de kinderen die soms bijna ondraaglijk op school werden gepest. Ze verdroeg het echter gelaten en keek reikhalzend uit naar de lange zomervakantie.

Opoe Lageweg was langzaamaan weer de oude geworden. Er kwam opnieuw een brief van haar zoon, die nu in het verre Indië was aangekomen en daar op een koffieplantage werkte. Ze was gerustgesteld dat het hem goed ging en dat hij gezond was. Het leven hernam zijn gewone gang. Dat voorjaar trok Hanna meer dan ooit met haar grootmoeder op en nu ze had meegemaakt hoe eenvoudige middelen bij ziekte verlichting konden brengen, had ze meer aandacht voor de geneesmiddelen van haar grootmoeder dan ooit tevoren.

Op een warme augustusavond had opoe zware hoofdpijn. Geplaagd vroeg ze Hanna of die haar er misschien vanaf kon helpen met haar handen, zoals ze opoe zelf zo vaak had zien doen. Het op die manier pijn weghalen had Hanna nooit eerder gedaan, maar omdat het opoe was probeerde ze het en ze was zelf nog het meest verbaasd toen opoe met een kwartiertje opgeknapt was en trek kreeg in een kop koffie.

'Is de pijn echt weg, opoe?' vroeg het meisje ongelovig, terwijl ze aandachtig naar haar handen keek.

'De pijn is teruggebracht tot een zwaar en onaangenaam gevoel in mijn hoofd, maar het bonkt niet meer en het licht doet niet zeer meer aan mijn ogen.'

Het meisje strekte haar vingers en boog ze. 'Dus ik kan het écht, opoe, net als u?'

Daarna kregen grootmoeder en kleindochter voor het eerst een bijna volwassen gesprek over de gaven die oude Hanna op het meisje had overgedragen. Zelfs het pesten op school kwam uiteindelijk ter sprake, toen opoe Hanna vertelde dat de pesterijen voortvloeiden uit angst en dat ze het snelst over zouden gaan als ze zich er niets van aantrok, als ze met opgeheven hoofd haar eigen gang ging op school.

Hanna probeerde daarnaar te luisteren. Ze werd bedrukt wakker op de morgen dat de school weer begon na de heerlijk lange zomer-

vakantie, waarin ze lange tochten met opoe had gemaakt en waarin ze ook regelmatig mee was gegaan om zieke mensen en dieren te behandelen. Opoe Lageweg was begonnen haar kleindochter te leren wat ze zelf wist, zoals ze dat in het verre verleden op haar beurt van een oudtante had geleerd, die de gave had meegekregen. Want in alle stilte ervoer ze dat de zware ziekte die ze had doorgemaakt zijn sporen had nagelaten. Geen mens wist immers wanneer zijn tijd gekomen was en hij geroepen werd naar dat wonderschone andere land, en waar een ziel naartoe ging als het leven op aarde verruild werd voor het hiernamaals, de hemel.

Het was en bleef een armoedig bestaan en Hanna besefte, als fijngevoelig kind, dat opoe niet meer zo sterk was als vroeger. Ze begon eenvoudige zalfjes te maken, zodat opoe dat niet hoefde te doen. Steeds vaker kookte zij het eten, eenvoudig eten dat in de pot boven het brandende vuurtje voor de haardplaat werd gekookt. Als opoe erg moe was en iemand vroeg haar te komen kijken in de koude nacht van het nieuwe najaar, gebeurde het steeds vaker dat Hanna ging, als het niet zo'n zware ziekte leek. Omdat ze graag wilde leren, en haar gave net als haar grootmoeder beschouwde als een geschenk van God waarmee ze mensen kon helpen die in nood verkeerden, maakte Hanna snelle vorderingen.

Er volgden armoedige jaren, maar ze waren rijk gevuld met stil geluk. Grootmoeder en kleindochter werden steeds meer zielsverwanten, hoe wonderlijk het ook was. De dag kwam dat Hanna twaalf werd, op een februaridag die zonnig en rustig was, vlak voor ze van school zou gaan. In juli zou ze de school doorlopen hebben en net als bijna alle meisjes uit een eenvoudig milieu zou ze proberen een dienstje te vinden. Dan zou er regelmatig geld zijn voor het huishoudinkje in de gorzen. Na enig over en weer praten, besloot het meisje zelf dat ze niet, zoals gebruikelijk, zou gaan dienen voor hele dagen en daardoor ook uit huis zou moeten gaan, maar dat ze halve dagen wilde werken, zodat ze toch het grootste deel van hun huishouding zou kunnen doen en opoe niet 's nachts alleen hoefde te zijn, nu ze oud was geworden.

Ze vroeg tante Paula of die misschien iemand wist die een dienstbode voor halve dagen zocht, maar tante wist niemand. Ze zou echter haar oor te luisteren leggen en hier en daar informeren. Als Hanna inderdaad in de gorzen wilde blijven, moest het wel een dienstje in hun eigen dorp worden, anders was het natuurlijk niet mogelijk om elke dag naar huis te gaan.

In juli kwam Hanna inderdaad van school, met schitterende cijfers

die meer dan genoeg aanleiding konden zijn om tot een vervolgstudie over te gaan, maar daarover repte natuurlijk niemand. Een dienstje had ze nog steeds niet. Knechten en meiden werden nu eenmaal meestal per eerste mei ingehuurd, soms per één november. Ze had niet eerder van school mogen gaan van de oude vrouw. Ze hadden zich tot dan toe altijd gered zonder dat zij een loon verdiende, beweerde opoe resoluut, en dat zouden ze nu ook wel kunnen. Het zou alleen prettig zijn als ze in de winter wel betaald werk had, maar desnoods kon ze gaan wassen voor rijkere dames of, in het uiterste geval, kon ze misschien werk krijgen in één van de vlasschuren, waar in de winterdag stoffig en ongezond werk wachtte en waarin vaak handen tekort waren.

Halverwege september kwam onverwacht op een regenachtige donderdagmiddag iemand het pad tussen het riet af, met een witte enveloppe in zijn handen. Nu kreeg opoe Lageweg zelden post, dat was iets voor rijke mensen, dus deze keer zou het wel opnieuw om een brief van haar zoon gaan, net als in de voorafgaande jaren een keer of drie, vier eerder was gebeurd.

Dat dacht kleine Hanna en daardoor ontging het haar, hoe wit de oude vrouw wegtrok. 'Ik wist het! Ik wist het wel,' mompelde ze ontdaan toen de man bij de hut verscheen. 'Dat is een bericht dat mijn zoon dood is,' zei ze, terwijl een traan over haar wang kroop, tegen de man die verbijsterd de enveloppe overhandigde die duidelijk beduimeld en gekreukeld was na een lange, lange reis.

Het handschrift was inderdaad een ander dan dat van Teun Lageweg, dat zag ook kleine Hanna meteen en ze begon te beven over haar hele lichaam. Vader dood? Ze keek haar opoe vragend aan, hopend en biddend dat haar gevoel haar bedroog. Maar wist ze zelf niet genoeg van die dingen af, inmiddels, om te weten dat opoe gelijk had? Alleen, waarom had ze het zelf niet aangevoeld?

Opoe liet het velletje papier zakken. 'Toen hij uit de bosjes kwam, hebben de inlanders hem gegrepen,' verzuchtte ze met een ingehouden snik. 'Ze staken hem dood met hun krissen, omdat ze dachten dat hij hun loon niet uit wilde betalen. Later bleek iemand anders dat gestolen te hebben. De mijnheer die deze brief schrijft, is de eigenaar van deze plantage en nog een paar andere. Hij biedt zijn verontschuldigingen aan, maar daarmee krijg ik Teun niet terug. Mijn enige kind. Nu zal ik hem nooit meer zien.'

De oude vrouw brak. Hanna moest haar naar bed brengen, goot ten slotte, toen de oude vrouw maar bleef huilen, een flinke slok jenever in haar keel, hoewel opoe dat afschuwelijk vond. Maar ze werd

er tenminste weer wat rustiger van. Die avond mompelde ze dat ze niets meer van hem had behalve zijn oude 's zondagse pak, dat ze nu al een paar jaar bewaarde voor zijn terugkeer, een pak waaraan zelfs zijn geur niet meer hing. Er was geen graf waar ze naartoe kon gaan, want het graf dat hij gevonden had, lag aan het andere einde van de wereld.

Hanna wist niet hoe ze opoe troosten moest en ging de gorzen in, de enige plek waar ze zich volkomen op haar gemak voelde en waar ze ongehinderd na kon denken over deze nieuwe klap in haar leven. In de vallende schemer zat ze aan het water, kauwde er op een grasspriet en haar hart was zwaar.

Ze was wees. Opoe was al oud. Wat zou er van haar toekomst moeten worden? Ze vreesde het ergste en bad tot God dat opoe weer sterk mocht worden, zoals ze dat altijd was geweest, zodat ze nog heel lang bij elkaar mochten blijven.

Opoe Lageweg werd echter niet sterker. Integendeel. Ze werd ziekelijk. Haar handen trokken krom onder de reumatische pijnen die haar de laatste twee jaar in steeds heviger mate kwelden, hoe vaak kleine Hanna de pijn ook weg probeerde te nemen. Het hielp altijd, maar het voortgaan van de ziekte kon het meisje niet tegenhouden. Evenmin als de dokter trouwens. Die kwam een enkele keer wel eens bij opoe praten, gewoon over de middelen die ze maakte en de kwalen waarvoor die konden worden gebruikt. Zo ontdekte hij verrast dat ze beiden digitalis gebruikten bij hartkwalen en dat kamille door hen allebei werd beschouwd als bloedzuiverend en in staat ontstekingen, vooral aan het gebit of de bovenste luchtwegen, te verlichten. Geplaagd als de oude vrouw was door toenemende pijnen en invaliditeit, waardoor ze die winter steeds meer in de bedstee moest blijven liggen omdat het zo veel pijn deed om eruit te komen, moest Hanna steeds vaker naar zieke mensen en dieren toe.

Nog onverwacht vond ze kort na het nieuwe jaar een dienstje bij de buurvrouw van tante Paula, een weduwe die met Kerstmis volkomen onverwacht hartklachten had gekregen. Daarvóór was ze altijd sterk en gezond geweest, nu kon ze bijna niets meer en moest ze, net als opoe, een groot deel van de dag in bed blijven liggen. Ze had kinderen, maar haar dochters moesten zelf allemaal meehelpen in de winkel of de boerderij van hun mannen en hadden bovendien nog een rits kleine kinderen over de vloer. Zo kwam Hanna bij weduwe Terdu in dienst voor halve dagen, dat hield in van 's morgens acht uur tot 's middags vier uur. Maar het betekende geld dat iedere week werd betaald en waarmee ze eten kon kopen. Opoe vond het niet erg om een

groot deel van de dag alleen te blijven, ze las tegenwoordig vaak in de bijbel en zo nu en dan kwam de dokter of haar zuster Paula langs, zodat ze aanspraak had als Hanna er niet was.

De eerste keer dat Hanna bij weduwe Terdu was, keek ze haar ogen uit. Er stond een prachtige klok die niet alleen de uren tikte, maar ook de stand liet zien van zon en maan. De weduwe had meerdere gouden halssnoeren, wel drie stuks, waarvan één met bloedkoralen en een andere met granaten, er waren vier zilveren kandelaars en er was een kast vol prachtig geslepen kristal. Wat een rijkdom, dacht het meisje met ontzag.

De weduwe had plezier in het meisje, dat stil haar gang ging, nooit brutaal was en hard werkte. Haar huis was weer schoon en netjes als in de dagen dat ze zelf haar huishouding had gedaan. Omdat ze slechte ogen had en daardoor niet kon handwerken of lezen, verveelde ze zich vaak en vond ze het prettig toen Hanna aanbood om 's middags na de warme maaltijd een stuk voor te lezen uit de bijbel. Als Hanna af ging wassen, deed de ander een middagslaapje. Als ze wakker werd, stond er altijd verse thee klaar, vergezeld van chocolatjes. Ook Hanna kreeg elke middag een chocolaatje, terwijl ze vroeger niet eens had geweten hoe lekker dat smaakte. Ze vond het nooit erg om in de schemerige wintermorgen naar het dorp te lopen, wetende dat opoe goed verzorgd achter was gelaten. Het huis waar ze kwam, was al snel warm gestookt, want het aansteken van de kachel behoorde tot haar eerste taken, net als het zetten van thee en het klaarmaken van het ontbijt van de weduwe Terdu. Omdat ze dan al een halfuur had gelopen, mocht ze zelf ook een boterham. Net als mevrouw zelf met boter en kaas, al zei opoe altijd hoofdschuddend: zuivel op zuivel is van de duivel, waarmee ze bedoelde dat het een grove verspilling was om zowel boter als kaas op je brood te hebben. Maar lekker was het wel! Terwijl de weduwe in de kamer ontbeet, begon Hanna te stoffen en de keuken schoon te maken. Als mevrouw eenmaal was aangekleed en op haar gemakje naar buiten ging om een paar boodschapjes te halen, kon zij vegen of iets zemen, zodat mevrouw er geen last van had.

Als deze terugkwam, wilde ze om halfelf koffie. Met een koekje, zelfs doordeweeks en met suiker en melk in de koffie, terwijl zelfs rijke boeren alleen op zondag suiker gebruikten, behalve dan in karnemelkse pap. Zelfs in zoetemelksepap als havermout, wilde mevrouw suiker en Hanna kon maar niet begrijpen dat iemand zo luxueus durfde te leven. Al snel vroeg de weduwe aan Hanna om bij haar te komen zitten met de koffie, zodat ze ondertussen een praatje

konden maken. Het kwam er feitelijk op neer dat mevrouw graag vertelde over alles wat ze vroeger had meegemaakt en dat Hanna geduldig luisterde, wetend dat zowel opoe als tante Paula ook graag over vroeger sprak. Dat hadden ze met meer oude mensen gemeen. Ze vond het best. Het huis was niet al te groot en mevrouw alleen maakte niet veel vuil. Het was stoffig in huis omdat de kachel brandde, in de voorkamer zowel als in de keuken achter, waar het fornuis veel warmte afgaf. Een fornuis was heel wat prettiger dan de ouderwetse haard in opoes huisje, met alleen de zwarte pot die erboven gehangen kon worden om water in warm te maken of eten in te koken. Op het fornuis had mevrouw een ketel voor water, een andere pot voor koffie, een speciale pan om vlees in te braden en pannen om aardappelen en groenten te koken. Hanna leerde heel veel en ze dacht wel dat het nooit kwaad kon om te leren hoe je al dat lekkere eten moest bereiden, dat mensen als mevrouw zo gewoon vonden om te eten.

Om één uur moest de warme maaltijd opgediend worden en opnieuw zat Hanna bij mevrouw aan tafel. Ze kreeg hetzelfde lekkere eten, niet zoals andere dienstmeiden en knechten, waar doorgaans apart voor werd gekookt, veel eenvoudiger eten dan van hun werkgevers. Hanna werd al na een paar weken merkbaar dikker, stelde opoe tot haar grote tevredenheid vast. Toen mevrouw eens een restje eten in de pan had laten zitten, een stukje gestoofd vlees, een hele aardappel en zelfs nog een flinke schep spruiten, droeg ze Hanna gedachteloos op dat maar weg te gooien, want ze had geen kippen of varkens om restjes aan te voeren. Beschroomd vroeg Hanna of ze het misschien in een emaille schaaltje mocht doen om mee te nemen voor haar opoe, die nooit zulk lekker eten kreeg en maar heel weinig warm eten nu Hanna zelf zes dagen per week hier was. Zo nu en dan nam tante Paula iets voor opoe mee en op zondag kookte Hanna, al was dominee daar niet erg voor omdat op die dag alleen werk verricht mocht worden dat echt nodig was. De meeste mensen aten daarom rijstepap die op zaterdagavond was gekookt en in de hooikist was gezet om warm te blijven tot de volgende middag, net als mevrouw dat deed. Sinds die dag zei mevrouw grootmoedig dat restjes niet meer weggegooid hoefden te worden, maar dat Hanna gerust de dingen mee mocht nemen die overbleven.

Er bleef ineens vaker iets over dan voorheen. Hanna schilde grif een aardappel meer, bespaarde zelf op haar groente en vlees zodat er iets voor opoe overbleef, en als ze om halfvijf thuiskwam, warmde ze die restjes meteen op. Opoe was er maar wat verguld mee dat ze nu ineens beter te eten kreeg dan ooit eerder in haar leven.

De weduwe leerde haar kruis te dragen, beseffend dat ze blij mocht zijn nog te leven, al zou ze zich om haar hart blijvend moeten ontzien. Opoe Lageweg was blij met de goede zorgen van haar kleindochter, nu haar enige zoon er niet meer was en haar zuster Paula nooit repte over het helpen van haar zuster. Ze hield zielsveel van de kleine meid, die zich zo dapper weerde in een leven dat bepaald niet gemakkelijk was.

Het leven kabbelde al snel in een nieuwe routine voort. Opoe Lageweg kon steeds minder en Hanna werkte zich drie slagen in het rond, eerst bij de weduwe in huis, daarna in de hut in de gorzen en ten slotte werd ze soms bij nacht en ontij bij een ziek mens of een lijdend dier geroepen.

Ze werd snel volwassen, kleine Hanna uit de gorzen. Ze werd het met één klap op die vreselijke dag kort na haar vijftiende verjaardag. Opoe Lageweg viel in huis toen Hanna bij de weduwe was, sloeg met haar hoofd tegen een scherpe hoek, bloedde hevig en was buiten bewustzijn toen Hanna zoals gebruikelijk uit haar dienstje kwam en haar vond. Ze stierf zonder nog bij te komen in de armen van haar snikkende kleindochter.

Hoofdstuk 3

Het regende op de dag dat opoe Lageweg werd begraven. Hoewel het gebruik was dat alleen mannen de kist volgden en de vrouwen thuisbleven in het sterfhuis, besloot het meisje dat ze als enige nazaat toch naast haar oom Stoffel zou lopen. Een knecht van hoeve Anna, tussen het dorp en de gorzen in, zat op de bok van een oude boerenkar. De welgestelde boer Oversluizen, die zijn grote boerderij beheerde op bijkans dezelfde manier als Koning Willem dat het land deed, had daar toestemming voor gegeven. Tante Paula keek afkeurend naar Hanna, toen die in een oude zwarte jurk van haarzelf achter de kist naar buiten stapte. De vorige keer had ze rouw gedragen voor haar moeder en de drie doodgeboren broertjes, die kleren waren haar al lang en breed te klein geworden. De ouwelijke jurk die niet lang genoeg was en bovendien veel te wijd, zodat die met een reep samengeknoopte stof smaller gemaakt moest worden rond Hanna's middel, stond het meisje niet. Ze zag eruit zoals ze zich voelde.

De weg naar het dorp leek drie keer zo lang als normaal. Ze was moe. Ze kreeg bijna de ene voet niet voor de andere. Nu was ze alleen. Nooit eerder had ze dat zo duidelijk gevoeld. De regen maakte haar

Het allerbeste uit 40 jaar Gerda van Wageningen

Gerda van Wageningen is veertig jaar auteur!
In al die jaren schreef ze het indrukwekkende aantal van meer dan 120 romans. Om dit heuglijke jubileum te vieren heeft de auteur samen met haar lezers uit dat hele oeuvre een top 3 gekozen. De populairste boeken zijn in deze bundel opgenomen.

Het water komt is een indringende historische streekroman over de watersnoodramp van 1953, waarin de auteur ook de belevenissen van haar eigen familie heeft weergegeven. De tweede roman is **Pleegzuster Anne**, over Anne die in Rotterdam aan de eerste verpleegstersopleiding begint. Het werk valt haar zwaar en ze vraagt zich af of dit wel is wat ze wil. De laatste favoriete roman is **Hanna uit de gorzen**, over een jong meisje dat op een van de Zuid-Hollandse eilanden woont en een bijzondere gave bezit. Dit komt haar vaak ten goede, maar geeft haar leven ook een onverwachte wending.

Gerda van Wageningen
is de meest gelezen en meest geprezen streekromanauteur van Nederland. Al veertig jaar verrast ze haar lezers steeds opnieuw met mooie, inspirerende en historische verhalen.

ISBN 978 90 2053 652 2 NUR 344
9 789020 536522
www.zomerenkeuning.nl

Z&K